

RÁCZ JÁNOS

Az Üzemi Bizottságok a termelés megindításáért és az öntevékenyen kialakított hatáskör fenntartásáért*

Más összefüggésben — a néptömegek forradalmi öntevékenysége vizsgálatánál, a harcoló Vörös Hadsereg termékekkel való segítségével — szoltunk már arról, hogy a romokban heverő, nagyrészt vezetés nélkül maradt vállalatok dolgozói felismerték az azonnali cselekvés szükségességét, nem várva központi utasításra, haladéktalanul hozzáálltak a romeltakarításhoz, a termelés megindításához. Az üzemi bizottságok, általában a népi szervek céljait, kezdeti tevékenységét rögzítő feljegyzések, jegyzőkönyvek kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a dolgozók és hatalmi szerveik elsőrendű feladatuknak a termelés feltételeinek megteremtését, a termelés megindítását tartották. Felismerték, hogy a lerombolt ország újjáépítése a munkásosztályra, a népre vár. A fennmaradt dokumentumok ugyanakkor azt is hűen tükrözik, hogy a dolgozók tudatában voltak annak, hogy áldozatos, nehézséget és lehetetlent nem ismerő munkájukkal új országot építenek. Ilyen értelmű reményeiket a MKP termelést, halasztást nem tűrő felhívásai csak megerősítették: „Most meg kell próbálnunk új életet teremteni a romokon. A feladatok, amelyek ebből ránk hárulnak, elképzelhetetlenül nagyok. Alig tudjuk elgondolni, hogyan fogjunk neki, *de egy bizonyos: ezekből a romokból nem szabad a régi Magyarországnak feltámadnia és nem is fog. Új Magyarországot építünk, a munkások és dolgozó polgárok Magyarországot.*”¹

A felszabadulás nyomán kibontakozott népi demokratikus forradalom második, kommunista irányítás alatt kiadott legális lapja, a Szegedi Népakarat² első és második számában (1944. október 18. és 19.) egyértelműen leszögezte: „A romokból, a pusztulásból, a nép valamennyi rétege összefogásával új Magyarországot akarunk és fogunk építeni”, „Új és szociális Magyarország épül majd fel a régi rendszer kártyavárként összeomlott tákolmánya helyén”.

A Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár üzemi bizottságának elnöke, arról szólva, hogy a hallatlan nehézségek leküzdéséhez mi adott erőt a munkásságnak, szintén az új ország felépítésének reményét emelte ki: „Akkor, amikor a romok alól kikapartuk gépeinket, amikor fagyos kezekkel tisztogattuk azokat, meg voltunk győződve, hogy ezek a gépek ha mozgásba jönnek egy új világban, az egész magyar nép érdekében fognak működni. Soha nem látott lelkesedéssel

* Részlet a szerző „Az üzemi bizottságok szerepe a magyar népi demokratikus átalakulásban (1944—1948)” c. kandidátusi dolgozatából.

¹ PI. Arch. — Röpiratgyűjtemény. Közli A munkásosztály az újjáépítésért 1945—1946. Bpest, Kossuth Könyvkiadó. 1960. 24—25. l. (Kiemelés tőlem — R. J.)

² Az első, amlyből 5 szám jelent meg, az Orosházi Népakarat volt, melynek első száma 1944. okt. 15-én jelent meg. Ezt a lapot a Kommunista Párt Orosházi Csoportja adta ki. A Szegedi Népakaratot, amelyből 1944. okt. 18—27. között összesen 9 szám jelent meg, a KMP Szegedi Csoportja adta ki.

fogtunk a munkához. A kezdeti nehézségeket leküzdve elindítottuk üzemünket. Az indulás volt csupán nehéz. Ehhez kellett erőt gyűjteni. De bennünk volt hit és volt erő, mert tudtuk azt, hogy magunknak építünk.”³

Az ÜB-k megalakulása egyben a romeltakarítás, a termelés megindulását is jelentette. A Szegedi Kenderfonó Rt. üzemi tanácsa 1944. október 20-án alakult meg, és vezetésével azonnal megkezdődött a gyárban a termelés.⁴ Amikor az ÜT. 1945 februárjában a jelentkezett tulajdonosoknak átadta a gyár vezetését; a vállalat munkásainak legnagyobb érdemét a termelés megindításában jelölte meg: „A felszabadulás első napjaiban üzembehelyezték a gyárat. A gyár vezetését a helyi hatóságokkal egyetértésben, az üzem munkásai által megválasztott és a szegedi szakszervezeti tanács által jóváhagyott üzemi tanácsra bízták. Az üzemi tanács a gyár minden vagyonával hűségesen, a közösség érdekeinek megfelelően gazdálkodott: kenyeret adott a gyár dolgozóinak, és árut termelt. A gyár dolgozói és üzemi tanácsa az értékek megmentésével és a termelés megindításával a magyar demokrácia ügyét szolgálták.”⁵ A szegedi üzemekben 1944 október—november folyamán megalakult üzemi tanácsok egységesen a termelés megindításában, a vállalatok vagyonának megtartásában és gyarapításában jelölték meg legfontosabb feladatukat.⁶

Hódmezővásárhelyen a malmok és üzemek munkásai a város felszabadulása után első feladatuknak az üzemek megindítását tartották. A Hódmezővásárhelyi Kokran Textilgyár gépeit a tulajdonos leszereltette, ennek ellenére az üzem munkássága a felszabadító Vörös Hadsereg bevonulása után 3—4 nappal a gyárban a termelést megkezdte.⁷

Békéscsaba 1944 októberében szabadult fel, és a KP helyi vezetőségének tagjaiból alakult városi tanács utasítására a város malmaiban és üzemekben megkezdődött a termelés. A tanács a malmokba és üzemekbe megbízottakat küldött ki, akik számbavették a nyersanyag- és árukészleteket és mozgósították a munkásokat a termelés megindítására.⁸

A nemzeti bizottságok nemesak a malmok, de a helyi üzemek megindításáról is gondoskodtak. Az Egri Nemzeti Bizottság pl. a Borsodnádasi Lemezgyár

³ SzOT I. 1945. 38/3. d. Jkv-ek., „Rokka” 1945. júl. 5.

⁴ SzÁL. Szegedi Kenderfonógyár Rt. Orosz katonai parancsnokság d.

⁵ PI. Arch. 2/16—93. A dokumentumot közli Az üzemi bizottságok a munkáshatalomért 1944—1948 (Összeállította, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Dr. Jenői Károly, Rácz Béla, Strassenreiter Erzsébet) c. kötet is. Táncsics Könyvkiadó. 1966. 204—205. l. (a továbbiakban: ÜB-köt.). Nevezett gyár üzemi tanácsának munkájára lásd még: Délmagyarország, 1944. dec. 17. „Munkában az üzemi tanács” c. cikkét.

⁶ Lásd Szegedi Népakarat, 1944. okt. 25. (A gyufagyári munkások szervező ülése) SzÁL. Szegedi Polgármesteri iratok 79/1945. (A Szegedi Cipészipari Szövetkezet 1944. nov. 21-én tartott üzemértekezlet jkv-e.) Tóbiás Márton Fiai Fémáru gyár üzemi tanácsának megalakulása uo. 257/1945 stb.

⁷ Délmagyarország, 1944. dec. 3.

⁸ Lásd Balázs Béla: Néprmozgalom és nemzeti bizottságok 1945—1946. Bpest. Kossuth. 1961. 28—29. l. A szerző értekes művében helyesen mutat rá, hogy a városokban a nemzeti bizottságoknak az üzemi termelés megindításában általában nem volt jelentős szerepük. E feladatot sikeresen a városi üzemekben a munkások, az ÜB-k és az állami szervek irányításával oldották meg. Ez azonban nem jelenti azt, mintha a nemzeti bizottságoknak egyáltalán semmi szerepük sem lett volna az üzemi termelés megindításában. Az első hónapokban különösen a vidéki malmok, téglagyárak, konzervgyárak és más vállalatok üzembehelyezésére nagy és eredményes erőfeszítéseket tettek az NB-k. A továbbiakban Balázs Béla könyve alapján idézünk erre néhány példát.

vezetésére mérnököt küldött ki, akit gyárvezetői címmel ruházott fel.⁹ A Szigetvári Nemzeti Bizottság a helyi konzervgyár munkáját indította meg és segítséget nyújtott a gyárosnak a munkaerő toborzásában.¹⁰ A Győri Nemzeti Bizottság három mérnököt hatalmazott fel a helyi lenszövő- és textilüzemek működésének megindításával.¹¹ A Mezőhegyesi Nemzeti Bizottság az ecetgyár megindítását határozta el, és az üzem karbantartását a helyi ipari szakszervezetekre bízta.¹² A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság a konzervgyár termelésének megindítását kezdeményezte, és a város egyik legnagyobb péküzemét — a tulajdonos fellebbezése ellenére — átadta az élelmiszeripari munkások szakszervezetének, hogy közösségi alapon kezdjék meg a munkát.¹³ A Gyulai Nemzeti Bizottság a téglagyárak üzembehelyezésével az építőmunkások és a földmunkások szakszervezetét bízta meg stb.¹⁴ Ezenkívül a nemzeti bizottságok mellett számos helyen újjáépítési bizottságok alakultak, amelyek szakemberek bevonásával dolgozták ki a romeltakarítást, az újjáépítés helyi tervét, és részt vettek a munkálatok megszervezésében és irányításában.¹⁵ A néhány felsorolt példából is kitűnik: a nemzeti bizottságok, ha nem is oly mértékben, mint az üzemi bizottságok, de hozzájárultak — főleg vidéken — az üzemi termelés gyors megindításához is.

A Debreceni MÁV Főműhely dolgozói a város felszabadulását követő napon megkezdtek a romeltakarítást, vasúti mozdonyok és kocsik javítását. A helyreállítási munkálatokat mintegy 100-an kezdték el, és január végén már kb. 1500-an dolgoztak az üzemben.¹⁶ Ózd 1944. december 20-án szabadult fel, de a baloldali munkásvezetők szervezése és felhívása nyomán az ózdi vasműben 23-án már kb. 1000 munkás jelentkezett munkára, 24-én pedig mintegy 2500-an.¹⁷ Az első napokban a munka megindítására a két munkáspárt helyi szervei és az újraválasztott bizalmiak mozgósították a dolgozókat, 1945 január végétől pedig az MKP ózdi szervezetének kezdeményezésére létrehozott Termelési Bizottság, amely gyakorlatilag az ÜB funkcióit töltötte be.¹⁸ A MÁVAG diósgyőri vas- és acélgyárában az 1944 december első hetében megalakult üzemi tanács kezdeményezésére és vezetésével indult meg a munka. Az ÜT. a munkahelyükön maradt műszakiakkal, tisztviselőkkel szorosan együttműködve, kidolgozta a békés termelésre való áttérés tervét, melyről az illetékeseket és az üzemet 1945. január 7-én meglátogató Takács Ferenc iparügyi minisztert tájékoztatta.¹⁹

⁹ ÁL. Eger, Egri NB iratai. 1945. jan. 3-i jkv. Idézi *Balázs Béla*: i. m. 146. l. Minden bizonnyal Nemes Aladár mérnökről van szó, akit korábban a gyárból baloldali magatartása miatt bocsátottak el, és a gyár kommunisztái kérték az Egri NB-t arra, hogy Nemes Aladárt nevezze ki a gyár élére. Vö. *Bakos Gyula*: Urak nélkül c. visszaemlékezésével. A Szabadság hajnalán. Bpest, Kossuth. 1965. 153. l.

¹⁰ ÁL. Pécs. Szigetvári NB iratai. 1945. jan. 23-i jkv. Uo. 146—147. l.

¹¹ ÁL. Győr. Győri NB iratai. 1945. ápr. 16-i jkv. Uo. 147. l.

¹² ÁL. Gyula. Mezőhegyesi NB iratai. 1945. máj. 5-i jkv. Uo.

¹³ ÁL. Kaposvár. Nagykanizsai NB iratai. 1945. jún. 22-i és aug. 31-i jkv.-ek. Uo.

¹⁴ ÁL. Gyula. Gyulai NB iratai. 1945. febr. 2-i jkv. Uo.

¹⁵ Uo. 148—149. l.

¹⁶ Néplap (Debrecen), 1945. jan. 28. Közli A munkásosztály az újjáépítésért 1945—1946. 28—29. l.

¹⁷ Lásd *Kirschner Béla—Ráczi Béla*: Az Ózdi Vasmű története a felszabadulás időszakában. Századok, 1963. 3. sz. 661. l.

¹⁸ Lásd uo. 663. l., ÜB-köt. 189—190. l., SzOT L. 1945. l. d. Vas-Witteg levelek. A gyár ÜB-jének 1945. jún. 15-i jelentése.

¹⁹ Lásd OL. Takács Ferenc iparügyi min. töredékes ir. Közli az ÜB-köt. 168—174. l.

Szolnok 1944. november 4-én szabadult fel, és jóformán még el sem űlt a harci zaj, amikor a szervezett baloldali munkások példamutató tevékenysége nyomán megkezdtek az űzemek helyreállítását. A Szolnoki Cukorgyár munkásai a vezetés nélkül maradt űzemek már november elején megindították.²⁰ A Szolnoki Fűtőház baloldali munkásai szintén nem vártak utasításra, vezetésükkel megindult a helyreállítási munka: „Nekünk, munkásoknak kellett a munkát megszerveznünk és irányítanunk — írja visszaemlékezésében Fehérvári József —, mert a fűtőház egész vezető személyzete főnököstül együtt elmenekült. . . . Lehet, hogy sok mindent rosszul értettünk, de munkánkat szívvel-lélekkel végeztük. Annyira belelendűltünk (a munkába — R. J.), hogy azon vettük észre magunkat, majdnem az űzemi bizottság irányítja a politikai életet, a fűtőház szakmai vezetését, a közellátás ügyeit, stb.”²¹

A Weiss Manfréd Művek ideiglenes űzemi bizottsága — amely, mint említettük, a 13-as bizottság határozata alapján alakult meg 1945. január 9-én, Csepel felszabadulása napján — első űlésén (10-én) fő feladatát a romeltakarítás megszervezésében, a háborús károk helyreállításában, a folyamatos termelőmunka feltételeinek biztosításában jelölte meg.²² Minden más munkát — az űzem megtisztítása a fasisztáktól, szervezeti élet, fizetés, a dolgozók élelmezése stb. — a termelés érdekeinek rendelt alá az ŰB. Amikor az igazgatóság 1945 január végén megkezdte működését, akkor már az ŰB vezetésével több mint 5000 ember dolgozott a WM-ben.²³

A MÁV Északi Főműhely ŰB-je 1945. február 5-én az MKP-nak küldött jelentésben beszámolt arról, hogy 1945. január 16-án megindult az új élet a Főműhelyben, megalakult az ŰB. „Az űzemi bizottság fáradhatatlan munkával látott hozzá a romok eltakarításához és a romok alól kikapart, megmentett gépek és szerszámok rendbehozatalához. A kezdő létszám 300 ember volt. . . . Az űzemi bizottság és a főnökség célkitűzése, minél több mozdony és teherkocsi kijavítása és űzembehelyezése, amelytől függ, a Vörös Hadsereg támogatásán kívül, Budapest kiéhezett lakosságának a legrövidebb időn belül élelemmel való ellátása. . . . Az űzem jelenleg kb. 1000 emberrel dolgozik. Minden reményünk meg van arra, hogy a nagy nehézségek között megindult és a pusztulás utáni első benyomás hatása alatt reménytelennek látszó munka meghozza a kívánt eredményt. *Hisszük, hogy a régi rendszer bűneit levezekelvén, a MÁV Északi Főműhely az elsők között lesz, aki a fasizmus szörnyű pusztításai után helyet kér a szabadság jegyében fogant új demokratikus Magyarország felépítésében.*”²⁴

A Ganz Wagonyár ŰB-jének 1945. évi zárójelentésében olvasható: Miután az ŰB január 18-án megalakult, legfontosabb feladatának az űzem megindítását tartotta, ami hihetetlen nehézségek leküzdése útján, a munkásság ál-

²⁰ Népszava, 1945. máj. 17. („Szolnok élni akar”).

²¹ *Fehérvári József*: A Szolnoki Fűtőház kommunistái. A Szabadság hajnalán . . . 143—144. l.

²² *Vö. Kirschner Béla—Rác Béla*: Adalékok a felszabadult Csepeli WM első négy hónapjának történetéhez. Párttörténeti Közlemények, 1961. 3. sz. 133. l., *Drucker Tibor*: A felszabadult Csepel. Csepel története. Bpest, Kossuth. 1965. 411. l.

²³ Lásd Szabadság, 1945. febr. 10. („Munkában a csepeli WM-gyár űzemi bizottsága”), *Fogaskerek*, 1945. ápr. 7. („Dolgozó társainkhoz”), *Berend T. Iván—Ránki György*: A csepeli vasmű rövid története. Csepel története. . . 94. l.

²⁴ PI. Arch. 2/16—93. (Kiemelés tőlem — R. J.). A dokumentumot közli az ŰB-köt. is 209—210. l. A termelés beindítására lásd még: Szabadság, 1945. márc. 20. („Munkában az Északi Főműhely”), Szabad Nép, 1945. jún. 15. (Gerő Ernő a 100. mozdony átadásának ünnepén, ekkor már az űzemben 1700-an dolgoztak).

dozatvállalása eredményeként sikerült. Január 23-án még csak 786 munkás és 224 tisztviselő dolgozott a gyárban — ami az 1944. évnek kb. $\frac{1}{6}$ -a volt —, 1945 végén már kb. 4000.²⁵ Pongrácz Kálmán, a Ganz-gyár ÜB-jének akkori elnöke a rádiónak adott nyilatkozatában (1945 április) így emlékezett vissza az indulásra: „Január 18-án jelentünk meg a gyárban... Az első órákban nagy elkeseredés vett erőt rajtunk, látva a rombolást... Az elkeseredés azonban rövid ideig tartott, beláttuk, hogy ezen segíteni kell, mert ránk vár a feladat, hogy a gyárat újjáépítsük, mi akik hosszú esztendőök alatt összforrtunk a gyárral. Nem kesereghettünk, hanem keményen neki kellett látnunk a munkának, hogy minél hamarabb életet fakasszunk a lerombolt műhelyekben.”²⁶

A Fémárú-, Fegyver és Gépgyár Rt. ÜB-je az SzT-hez 1945. február 13-án küldött jelentésében beszámolt arról, hogy a vállalat a bizalmi testület által jóváhagyott ÜB. vezetésével január 7-e óta működik. „Teljes foglalkoztatás esetén 900—1100 munkást tudnánk foglalkoztatni, a jelenlegi 439-cel szemben.”²⁷ Az ÜB 1945. július 30-án tartott beszámolójában szerepel: „Nehéz körülmények között alakult meg az üzemi bizottság, amely felismerte a rendkívüli időt, ami 1945. január elején volt. Az ÜB fő feladatául tűzte ki célul az üzemet megindítani, ami sikerült.”²⁸

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. ÜB-je 1945. augusztus 28-án beszámolt az ÜB munkájáról az SzT-nek, és a többi között az alábbiakat írták: „A szervezett munkásság a felszabadulás pillanatában — 1945. január 10-én szabadult fel Újpest és a gyár — hozzálátott a romeltakarításhoz, a helyreállítási munkához. Az ÜB programot dolgozott ki, a Vörös Hadsereg pedig megrendeléseket adott.”²⁹ Az MKP újpesti szervezete 1945. február 24-én kelt jelentésében a termelés megindítása és állapota szempontjából jellemzi a fontosabb újpesti üzemeket: a Budavidéki Posztógyárban az ÜB vezetésével január 20-tól már termeltek, a Kender Juta Rt-ben az ÜB kezdeményezésére már január 14-én megkezdték a termelést, a Magyar Pamutipar Rt-ben február közepétől 1600-as létszámmal dolgoztak a Vörös Hadsereg részére, a Hazai Pamutszövőben 450, a Kender, Juta és Textilipar Rt-ben pedig 589 munkással dolgoztak ugyancsak a VH részére.³⁰

A Mautner Ödön magtermelő és nagykereskedelmi Rt. ÜB-je az alábbiak szerint számolt be az indulásról: „A vállalat az ostrom után a szó betű szerinti értelmében romokban állott. 1945. január 20-tól kezdődően minden külső segítség, tőke és tőkés nélkül kezdtük meg a munkánkat. Az üzem valamennyi dolgozója attól a tudattól áthatottan, hogy az újjáépítés a legfőbb feladat, lankadatlan szorgalommal dolgozott ennek érdekében és úgyszólván a körmeinkkel ástuk ki a romokban heverő épületek alól, a pincékben elrejtett csekély mennyiségű árut...”³¹

²⁵ SzOT L. 1945. 4. d. Vasas Szakszervezet Ganzgyár. Uo. 1. d. Vasas Szakszervezet vegyes levelek. Vö. még: PI. Arch. 2/16—99. Népszava, 1945. márc. 11. („Termel a Ganz Wagongyár”), Szabad Nép, 1945. júni. 3. („Teljes erővel dolgozik a Ganzgyár”).

²⁶ SzOT L. 1945. 1. d. Vasas Szaksz. vegyes levelek. Lásd még: ÜB-köt. 310—311. 1.

²⁷ SzOT L. 1945. 38/3. d. Jkv.-ek.

²⁸ SzOT L. 1945. 8. d. Vasas Szaksz. vegyes. A termelés megindítására lásd még: PI. Arch. 2/16—93 (Vásárhelyi Miklós a gyár helyzetéről szóló 1945. jan. 26-án kelt beszámolója.)

²⁹ SzOT L. 1945. 5. d. Vasas Szaksz. E. Izzó Rt.

³⁰ PI. Arch. 2/16—93.

³¹ PI. Arch. 253/1—85., Fogaskerek, 1945. ápr. 28. „A Mautner gyárból írják”; „Romokban állt a Mautner maggyár és malom az angol bombázás következtében, amikor a Vörös Hadsereg felszabadította a gyárat. Az Igazgatóság eltűnt, de a munka ennek ellenére megindult a Munkásbizottság és Pausch István elvtárs vezetésével.”

Az Egyesült Magyar Ásványolajgyárak Rt. üzemi bizottsága 1945. február 15-én legfontosabb teendőit az alábbiakban határozta meg: „Az ÜB feladatául tűzte ki, hogy a termelést az összes rendelkezésre álló lehetőségek felhasználásával biztosítsa, s az alkalmazottak szociális helyzetét a körülményekhez képest a legmesszebbmenően elősegítse. Ezzel egyidejűleg az ÜB gondoskodni fog arról, hogy a vállalatot a fasiszta érzelmű és jobboldali egyénektől megtisztítsa.”³²

A termelés gyors megindítása és folyamatosságának biztosítása, az ország újjáépítése szempontjából meghatározó jelentősége volt a bányászok aktivitásának. A bányamunkásság az ipari munkássághoz hasonlóan abból a felismerésből indult ki, hogy „a szétdőlt országot csak a munkásság önálló és kezdeményező fellépése állíthatja talpra”.³³

A felszabadulással egyidőben a bányászok a létrehozott ÜB-k vezetésével megkezdték a bányák víztelenítését, az élet megindulásához szükséges szén felszínre hozását. Szabados András bányász az indulásról többek között ezeket írta: „A borsodi bányák üzemait a *magunk erejéből*, minden vezetés nélkül tettük üzemképessé, mert a volt üzemvezetők legtöbbször elszökött a németekkel... A bányászok nekiláttak a lerombolt bánya megépítéséhez. A hideg téli napokban emberfeletti munkát végeztek. Azt lehet mondani félig meztelenül, ruha és bakancs nélkül, fizetés és élelem nélkül, de öntudattal végezték ezt a nehéz munkát. Minthogy a bányákban villanyáram nem volt, nem volt ami a lejtő-aknából felhozza a megrakott csilléket, a bányász nekilátott és drótkötéllel húzta ki a nehéz csilléket. A bányából a kisebb vizet pedig vödörökkel távolította el... Ezt mind vezetők nélkül csinálta, ebben a munkában csak a Vörös Hadsereg volt segítségére...”³⁴

A salgótarjáni szénmedencében azokban a bányákban, amelyek nem kerültek víz alá, már 1944 december végén megkezdődött a szén kitermelése. Januárban már a napi átlagos széntermelés 2948 vójárral 94 483 q volt, olyan körülmények között, amikor a normális termeléshez szükséges feltételek nem álltak rendelkezésre. Kezdetben különösen nagy volt a szakemberhiány. A salgótarjáni területen a felszabadulás előtt a termelést 34 mérnök és 5 igazgató irányította, 1945 januárban pedig csak 5 mérnök és 1 igazgató.³⁵ A nagy szakemberhiány arra készítette még a legbaloldalibb üzemi bizottságokat is, hogy együttműködjenek az általuk reakciónak tartott műszakiakkal, azaz az ÜB-k többsége a termelés érdekében kiállt a régi szakemberek mellett. Jellemzően mutatja ezt a sajkókazai bánya üzemi bizottságának 1945. augusztus 11-én hozott határozata. A bányát kitűnően ismerő, volt bányafelügyelő munkába állítását a bányászokkal szemben — akiknek az illetővel antiszociális, reakciós magatartásából eredően ellentétek voltak — az ÜB az alábbi módon indokolta: „Mivel azonban tudjuk azt, hogy egy bánya menetét csak szakember tudja vezetni, úgy határozunk, hogy maradjon itt. Azonban elvárjuk tőle, hogy a munkásságot a mai

³² SzOT L. 1945. 38/3. d. Jkv.-ek.

³³ Pl. Arch. 253/1—21. A bányákat ért háborús károsodásra lásd *Kolossa Tibor*: A szénbányák államosítása c. munkáját, Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Bpest, Akadémiai Kiadó. 1955. 399—451. l.

³⁴ Népszava, 1945. máj. 3. („A bányászok válasznak.”)

³⁵ Lásd SzOT L. 1945. 2. d. Bányász Szaksz. A salgótarjáni területen a termelés alakulása — egy napra számítva — 1945 január—1945 augusztus között: február: 281 133 q (4939 vójár), március: 615 000 q (5213 vójár), április: 604 000 q (5863 vójár), május: 298 000 q (6184 vójár), június: 382 000 (5631 vójár), július: 501 000 q (6074 vójár), augusztus: 561 000 q (6187 vójár). Uo. Lásd. még: Népszava, 1945. okt. 6.

időknek megfelelő szociális és igazságos módon fogja kezelni. Elvárjuk tőle, hogy az ÜB-t és a szakszervezetet minden az üzemet érintő ügybe bevonva, ezen szervekkel együtt fog működni.”³⁶

A bányászok az ÜB-k vezetésével rendkívül erőfeszítéseket tettek a termelés megindítása és fenntartása érdekében. Nem egy bányában a bányafa hiányát saját erőből történő fakitermelés megszervezésével pótolták.³⁷ A robbanóanyagot pedig az összegyűjtött lövedékekből kiszertelt lőporral igyekeztek pótolni.³⁸ A legnagyobb gondot azonban az elégtelen élelmezés okozta. A tárnák-ból naponta vittek ki bányászokat, akik munka közben az éhségtől estek össze.³⁹ A rossz ellátás következtében nagy mértékben csökkentek a teljesítmények: 1940-ben egy bányász műszakonként átlagosan 8,7; 1944-ben már csak 7,7; 1945 nyarán pedig mindössze 3 mázsa szenet termelt.⁴⁰

A bányamunkásságnak a széntermelés növelésére tett erőfeszítéseit a fel szabadító Vörös Hadsereg kezdettől támogatta. A bányászok önfeláldozó munkáján kívül ennek is szerepe volt abban, hogy a széntermelés 1945 végén megközelítette az 1938. évi 60%-át, ami nélkülözhetetlen feltétele volt az ipari termelés megindításának és növekedésének, a lerombolt ország újjáépítésének.⁴¹

Azoknál a vállalatoknál, amelyek nem maradtak vezetés nélkül, az ÜB-k a munkáspártok, a szakszervezet és az állami szervek segítségével kényszerítették a tulajdonosokat az üzemek megindítására, ill. indították meg a termelést. Számos ÜB a termelés megindítása és fenntartása érdekében kért vállalatvezetőt a gyár élére, kívánta szövetkezeti alapon üzemeltetni a vállalatot, ill. követelte az államosítást. A WM érdekeltségéhez tartozott Sigg Rt. alumíniumgyár ÜB-je 1945. május 5-i beadványában a gyár élére vállalatvezető kirendelését kérte az Iparügyi Minisztériumtól: „Vállalatunk jelenlegi vezetőjével az együttműködés lehetetlen, mert vállalatunk vezetője minden olyan kísérletet, amely üzemünk megindítását lehetővé tenné, csendes szabotálással gátol... Ő mint a Weiss Manfréd család bizalmi embere, a család érdekeit kell hogy képviselje. Nem törődve azzal, hogy az üzem megindulása esetén elsősorban az újjáépítés és a népi demokrácia keretein belül is nagy szerephez tudna jutni.

Üzemünkben foglalkoztatott szakértársaink az üzemi bizottsággal karöltve már február végére helyrehozták a belövések által okozott kárt, úgy, hogy az üzem részlegesen már akkor indulhatott volna.”⁴²

³⁶ SzOT L. 1945. 7. d. Bányász Szaksz.

³⁷ Pl. az ózdi bányák. Lásd SzOT L. 1945. 2. d., 1946. 10. d. Bányász szaksz., az Ajkai Kőszénbányában. OL. ÜB Jkv.-ek. 40. cs.

³⁸ A Közgazdaság Évkönyve 1947. 189. l. Idézi *Berend T. Iván*: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945—1948. Bpest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1962. 41. l.

³⁹ Lásd az 1945. máj. 12—13-án tartott bányász-kongresszus anyagát. SzOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz., Szabad Nép, okt. 21., dec. 2.

⁴⁰ Az MNB gazdasági helyzetjelentése a bankvezetőség részére 1945. aug. 25. Idézi *Berend T. Iván*: Újjáépítés. . . 41. l. Lásd még Zgyerka János, a Bányász Szakszervezet akkori főtítkárnak 1945. aug. 16-án Salgótarjában tartott beszédét. SzOT L. 1945. 2. d. Bányász Szaksz.

⁴¹ Vö. *Berend T. Iván*: Újjáépítés. . . 41—42. l., *Kolossa Tibor*: A szénbányák államosítása. 420. l. A tokodi ÜB 1945. okt. 25-én a SzT-hez küldött jelentésében a széntermelés egyenletes emelkedésének — napi átlag: április: 17 vagon, május: 21,2; június 25,8; július: 31,4; augusztus: 33,6; szeptember 38,3; október 25-ig 44 — legfontosabb okát az élelmezés javulásában jelölte meg. SzOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz.

⁴² Lásd Ol. Iparügyi M. 1945—B—52. 458. Közli *Földi Tamás*: Iratok a magyar nagyipar történetéhez 1945—1946-ban. Levéltári Közlemények, 1960. 243—244. l., SzOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. vegyes. (Az Iparügyi Minisztérium átírata a Vas- és Fémmunkások Szövetségéhez az ÜB kérése tárgyában.)

A Vass Kálmán zár- és lakatosáru gyár ÜB-je 1945. február 10-én jelentette az Iparügyi Minisztériumnak, hogy a gyárat üzemképes állapotba helyezték, a tulajdonos azonban nem jelentkezik, ezért kérik, hogy a gyár élére vállalatvezetőt jelöljenek ki, illetve az üzemet a szervezett újjáépítésbe bekapcsolni.⁴³ A Kemény Antal szerszám- és szerszámgépgyár üzemi bizottsága 1945. május 2-án a vállalat szövetkezetesítését — amely addig Rt. formában működött — a termelés zavartalan biztosítása és növelése érdekében kérte.⁴⁴ Az Athenaeum Nyomda Rt. ÜB-je 1945. február 16-án kérte az SzT-t, hogy vegye tulajdonába az üzemet, mert a tulajdonosok nem jelentkeztek, a nyomda munkájára, mint írták, nagy szüksége van az országnak.⁴⁵

A Kőbányai Polgári Serfőző és Szent István Tápszerművek Rt. ÜB-je 1945 februárjában a „vállalat záros határidőn belül való szocializálását” a termelés zavartalan biztosítása céljából tartotta szükségesnek, ill. ezért javasolta az üzem államosítását.⁴⁶ A Pestszentlőrinci Ipartelepek Rt. üzemi bizottsága 1945. április 16-án a vállalat államosítását hasonló indokkal javasolta: „A Pestszentlőrinci Ipartelepek Rt. mint a Magyar Általános Hitelbank tulajdonát képező gyár a hitelbank keretében és vezetése mellett nem tud a demokratikus Magyarország felépítéséhez kellően hozzájárulni, annál is inkább, mert feltehető, hogy a további együttműködés (az ÜB és az igazgatóság között — R. J.) állandó súrlódással járna, ami akadálya a gyártól elvárható teljes kapacitás kifejlődésének. Ezért szükségesnek tartjuk, sőt követeljük a fentiek kivizsgálását, a gyár rövid úton való államosítását, miáltal megoldódnának azok a vitás kérdések, melyek jelenleg is hátráltatják a komoly építő munkát.”⁴⁷ Az Ózdi Vas- és Acélgépgyár szervezett munkássága a konszern sürgős államosítását többek között ezzel indokolta: „A jelenlegi gyárvezetőség többszöri kérelmünkre sem tud eleget tenni a gyár üzembentartásának a biztosítására . . . Nem használja ki a múltbeli üzleti összeköttetéseit nyersanyag beszerzésére. A munkásság szorgalmával teljesen üzemképesre helyreállított Magyarország legnagyobb vasgyára áll. . . Magyarország összes vasutai és hidai meg vannak rongálva. A Szovjetunió részére szállítandó jóvátételi vasanyagokat legnagyobb részben az Ózdi gyárnak kellene legyártani, de a mostani gyárvezetőség nem tud vagy nem akar eleget tenni. Azonban az ózdi munkásság becsületbeli kötelességének tartja, hogy a magyar vasutak és hidak elkészüljenek és a Szovjetunióknak a jóvátételt leszállíthassa.”⁴⁸

A csak töredékesen ismertetett néhány dokumentum is egyértelműen mutatja, hogy a munkásosztály és szerveik, az ÜB-k kivétel nélkül egységesen az üzemek helyreállításában, a termelés megindításában látták és jelölték meg első tennivalóikat. A dokumentumokból az is kitűnik, hogy az ÜB-k létrejöttük pillanatától tudatában voltak annak, hogy a termelés gyors megindítása nemcsak gazdasági jelentőségű, de nagyon fontos politikai kérdés is. A szervezett munkásság felismerte, hogy a vezető szerep megszerzésének fő területe az újjáépítés, s ennek érdekében minden más célkitűzést a termelés érdekeinek rendelt

⁴³ PI. Arch. 2/16—93.

⁴⁴ SzOT L. 1945. 38/1. d. ÜB-iratok.

⁴⁵ SzOT L. 1945. 2. d. (Kossa-levelek).

⁴⁶ SzOT L. 1945. 2. d. (Kossa-levelek).

⁴⁷ SzOT L. 1945. 38/1 d. ÜB-iratok.

⁴⁸ SzOT L. 1945. 1. d. Vasas Szaksz. (vegyes). Itt jegyezzük meg, hogy az üzemek szövetkezeti, ill. állami tulajdonba vételére irányuló törekvéseknél — amint ez a fentebb idézett néhány dokumentumból is kitűnik — a termelés megindítása, fenntartása mellett a magántulajdon tagadásának gondolata is szerepet játszott.

alá. Többek között a hatékony munkásellenőrzést is azért lehetett igen gyorsan — még az ország teljes felszabadulása előtt, gyakorlatilag Budapest felszabadításával egyidőben — rendeleti úton is megteremteni, mert a munkásosztály öntevékeny és önfeláldozó szerepe az újjáépítésben meghatározó jelentőséggel bírt, azzal nem számolni, azt el nem ismerni lehetetlen volt.⁴⁹ A munkásosztály a tennivalók helyes meghatározása mellett példát mutatott abban is, ahogyan eleget tett a termelés megindításából a reá, mint kezdeményező, vezető erőre háruló feladatoknak. A rendkívül nehéz helyzetben — lerombolt üzemek, a gépek és felszerelések nagy része használhatatlan volt, nem állt rendelkezésre elegendő nyersanyag, energia, munkáskéz, élelem stb. — a munkások az ÜB-k vezetésével nagy körültekintéssel, felelősségteljesen kezdték meg a munkát.

A termelés eredményes megindítása és fenntartása szempontjából különösen nagy volt a jelentősége annak, hogy az üzemi bizottságok együttműködnek-e a műszaki értelmiséggel, tisztviselőkkel, azokkal, akik korábban a vállalatokat irányították, ill. az irányításban részt vettek.⁵⁰ Az ÜB-k nagy többsége felismerte az értelmiséggel való együttműködés szükségességét, határozottan fellépett az értelmiségellenes megnyilvánulásokkal szemben. Már az ÜB-k létrehozásánál érvényesült az a törekvés — az üzemek szakszerű irányításának biztosítása céljából —, hogy a műszakiakat is bevonják az üzemi bizottságokba. A Chinoin Gyógyszer-gyár 8 tagú ÜB-jébe 6 munkást és 2 mérnököt választottak be.⁵¹ A Kőbányai Polgári Serfőző és Szent István Tápszerművek Rt. ÜB-jének más összefüggésben idézett feljegyzésében olvasható: „Január 12-én kezdtük meg a munkát és az üzemi bizottságba két mérnök igazgatót is bevontunk, akik minden héten tartoztak jelentést tenni az üzemben végzettekről.”⁵² A Kemény Antal szerszám- és szerszámgépgyár ÜB-jében kezdettől részt vettek a műszakiak is.⁵³ A MÁV Északi Főműhely üzemi bizottságába szintén 2 mérnököt vontak be rögtön az alakuláskor.⁵⁴ A Ganz MÁVAG ÜB-jének tagjai lakásaikon keresték fel a műszakiakat és kérték fel őket a munka folytatására, mert tudták, hogy nélkülük a termelés nem indulhat meg.⁵⁵

A Dreher—Haggenmacher vállalatok 1945. január 30-án létrehozott munkásbizottsága — központi ÜB — munkájának segítése, szakmai tanácsadás céljából 6 szakembert kért fel.⁵⁶ A WM ÜB-je 1945. január 22-én a termelés megindítása érdekében állást foglalt a munkásság és a műszaki értelmiség együttműködése mellett. A tanácskozáson az ÜB a szakemberek megbeecslését

⁴⁹ Vö. Berend T. Iván: Ujjáépítés. . . 34—35. l.

⁵⁰ Várható volt ugyanis, hogy a felszabadulás nyomán mindenek előtt az elmaradottabb munkások körében tisztviselő-értelmiség ellenes hangulat, magatartás keletkezik. Ennek a veszélynek reális alapja volt, hiszen a felszabadulás előtt az üzemek, bányák műszaki és adminisztratív személyzete kevés kivételtől eltekintve a tőkés érdekeket képviselte a munkássággal szemben. Ezért a munkások egyrésze a mérnököket, technikusokat, tisztviselőket úgy tekintette, mint a munkaadók hajcsárjait. Növelte az értelmiség-ellenes hangulat feltörésének lehetőségét az, hogy a műszaki személyzet jelentős része a tőkésekkel együtt elmenekült stb.

⁵¹ Lásd PI Arch. 2/16—77 ill. 93. 1945. jan. 18., jan. 30.

⁵² SzOT L. 1945. 2. d. (Kossa-levelek).

⁵³ SzOT L. 1945. 38/1. d. ÜB-iratok.

⁵⁴ PI Arch. 2/16—93. Az ÜB-kötet névmutatója ebben a vonatkozásban is tanulságos, jól használható. A több mint másfélezer személy adataiból hozzávetőleges pontossággal következtetni lehet arra, hogy az üzemi bizottságokban milyen arányban képviseltették magukat a műszaki értelmiségiek.

⁵⁵ Bajtai István, Kara József, Márkus István, Németh Ferenc és Valecz József visszaemlékezése alapján (saját gyűjtés 1964. júl. 15.).

⁵⁶ PI Arch. 2/16—93. A teljes dokumentumot közli az ÜB-köt. 199—200. l.

hangsúlyozta, s a fizetések megállapításánál leszögezte: „A gyár vezetői nagyobb felelősségünknel fogva részesüljenek nagyobb fizetésben.”⁵⁷ A bizottság 1945. június 4-én elsősorban az üzem menetének szakszerűbb, eredményesebb ellenőrzése céljából műszaki bizottságot hozott létre.⁵⁸

A Hazai Fésüsfonó és Szövőgyár Rt. üzemi bizottsága az igazgatósággal együtt már 1945. március 7-én műszaki bizottságot hozott létre a Vörös Hadsereg rendelkezéseinek előírászerű lebonyolítása és az összes felmerülő nehézségek időben való kiküszöbölése céljából.⁵⁹ Az Ózdi Vas- és Acélgyárban a munkáspártok és az ÜB kezdeményezésére mérnökökből, művezetőkből, mesterekből és munkásokból 1945. július 19-én alakult műszaki bizottság. A bizottság tagjai a bányászat, energiaszolgáltatás, nyersvasgyártás, acélgártás, gázfejlesztés, hengergelés és üzemfenntartó gépészet területeiről kerültek ki. A bizottságban a szakszervezet és a két munkáspárt is képviselve volt. A bizottság célja: a gyárvezetés — általában a mérnöki kar — és a munkásság közötti műszaki kapcsolat megteremtésével az eredményes munkához szükséges kölcsönös bizalom biztosítása. Feladata: minden fontos műszaki probléma megvitatása, a megoldásban az üzemek együttműködésének megteremtése és a végrehajtás ellenőrzése.⁶⁰ A vállalat vezérigazgatója augusztus 2-án levélben tiltakozott a műszaki bizottság létesítése ellen: „Egy ilyen célú és feladatkörű bizottság működése feleslegessé teszi a műszaki vezetést és azt teljesen kikapcsolja a termelésből. Nem vitás, hogy a bizottság ülésein jelenlevő pártkiküldöttek a tárgyalási anyagba politikai szempontokat fognak keverni. . . Az üzemvezetőség működése az ÜB kontrollja alatt áll, felesleges tehát további ellenőrző és konzultáló szerveket létesíteni.”⁶¹

Abban, hogy az ÜB-k döntő többsége kezdettől együttműködött a műszaki értelmiséggel, hogy csak elvétve akadtak olyan ÜB-k, amelyek a mérnököket, technikusokat kirekesztették az ÜB-k munkájából,⁶² a munkáspártoknak, a Szakszervezeti Tanácsnak és az üzemek élére kirendelt szovjet parancsnokoknak is nagy szerepük volt. Az MKP tagjain és szervezetein keresztül az üzemi bizottságokat a műszaki értelmiséggel való szoros együttműködésre szólította fel. A párt féléves működéséről szóló jelentés erről a törekvésről az alábbiakat tartalmazza: „Pártszervezeteink összehoztak termelési értekezleteket nemcsak a munkásokkal, hanem mérnökökkel, igazgatókkal, műszaki alkalmazottakkal, ahol egy egész sor fontos szakkérdést tárgyaltak meg velük. Ilyen módszerek segítségével pártszervezeteink azon fáradoznak, hogy minél eredményesebben bevonják a műszaki értelmiséget az újjáépítésbe.”⁶³ Az ÜB-k munkáját közvetlenül irányító Szakszervezeti

⁵⁷ OL. WM. O. 1094. sz. Közli: ÜB-köt. 182—185. l. Az ÜB jan. 25-i ülésén a 18 éven felül i segédmunkások órabérét 4, a betanított munkásokét 5, a szakmunkásokét 6 pengőben, a havidíjasok bérét 600—1400 pengő keretben és öt kategóriában állapította meg. OL. WM. körövények 1945—48 (22. sz.), idézi: ÜB-köt. 28. l.

⁵⁸ SzOT L. 1945. 3. d. Csepeli ÜB-k. Lásd Szabad Nép, 1945. jún. 19. („Csepel munkába lendül”).

⁵⁹ OL Hazai Fésüsfonó ir. 28. Cs. Közli: ÜB-köt. 276. l.

⁶⁰ OL. RMSV. Rt. 11/1945—46. 34—35. Vez. ig. lev.

⁶¹ Uo.

⁶² Vö. ÜB-köt. 21, 27. l., *Ságvári Ágnes*: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945—1947. Bpest, Kossuth. 1964. 77—78. l. Néhány üzemi bizottságnál pl. a fizetések megállapításánál egyenlősítési tendenciák jutottak ideiglenesen kifejezésre. A Fém-tömegcikk-Tubus- és Kupakgyár ÜB-je abból a megfontolásból kiindulva, hogy a felszabadulás egyenjogúságot eredményezett, 1945. febr. 15-én azonos fizetést állapított meg a munkások és az értelmiségiek részére. (SzOT L. 1945. 38/3. d. JKv-ek.) Hasonlóan járt el a Szalai István Rt., a Kábelgyár Rt., a Svéd és Társa Rt. stb. üzemi bizottsága is. (SzOT L. 1945. 38/1. d. ÜB-iratok, 38/3. d. Jkv-ek., 38/2. d.)

⁶³ PI Arch. 1/11—28. Idézi: *Ságvári Ágnes*: i. m. 77. l.

Tanács a nemzeti összefogás programjának megfelelően határozottan kiállt az értelmiséggel való szoros együttműködés mellett és következetesen harcolt a helyenként megnyilvánuló egyenlősdi szemlélet, törekvések ellen. Az SzT főtükára 1945 februárjában a Svéd és Társa Rt. ÜB-jének válaszolva az értelmiség díjazásával kapcsolatban többek között ezeket írta: „Mi a magunk részéről természetesnek és helyénvalónak tartjuk, hogy a fizikai és értelmiségi munkásság díjazása között különbség legyen. . . Beteges, szektáns álláspontnak tartjuk azt a kezdődő vélemény kialakulását és törekvést, amely szerint egyenlő nevezőre akarják hozni a két munkásréteg díjazását.”⁶⁴

Az üzemek élére állított szovjet parancsnokok is a termelés és a fasizmus elleni harc érdekében abban az irányban befolyásolták az ÜB-eket, hogy együttműködjenek a tisztviselőkkel, értelmiségiekkel, a gyárakban maradt és visszatért tulajdonosokkal. Több ízben — így pl. a Vadásztöltény-, Gyutaacs- és Fémárúgyár Rt-nél, a Magyar Fogaskerégyárban, a Haidekker Sándor Rt-nél stb. — ők kezdeményezték a műszaki értelmiség bevonását az üzemi bizottságok munkájába, ill. szorgalmazták munkába állításukat.⁶⁵

A munkások, üzemi bizottságok romeltakarítását megkezdő, termelést megindító munkája, az a lelkesedés és áldozatvállalás, amely ezen a téren is megnyilvánult, nagy hatást gyakorolt a tisztviselőkre, műszakiakra. Ez is megkönnyítette mozgósításukat, azt, hogy többségük közösséget vállaljon a lerombolt ország újjáépítéséért folytatott harcban a legdöntőbb erővel, a munkásosztállyal.

A termelés megindításánál az üzemi bizottságoknak az említett nehézségeken kívül meg kellett küzdeniök már a háború alatt leromlott *munkafegyelem* problémájával is. A munkafegyelem felbomlását több tényező idézte elő: 1. A harcok alatt a vállalatok jelentős része tulajdonos, ill. vezetők nélkül maradt. 2. A Vörös Hadsereg felszabadító hadműveleteinek eredményeként a régi államhatalom széthullott. 3. A felszabadulás nyomán kibontakozó népi demokratikus forradalom a termelési normák, szabályok vonatkozásában is új helyzetet teremtett, felborítva a régieket.⁶⁶ 4. Az a tény, hogy az üzemek többségében a munkásság által választott testületek, üzemi bizottságok irányították a termelést, állapították meg a fizetéseket, munkaidőt, normákat stb., a munkások egy részét fegyelmezett munkára serkentette, másokat viszont fegyelmezetlenségre.⁶⁷

Az üzemi bizottságok nagy többsége felismerte a munkafegyelem helyreállításának fontosságát, harcolt a termelést és az újjáépítést gátló fegyelmezetlenségek ellen. A termelés megindítását rögzítő célkitűzések mellett megtalálni a munkafegyelem helyreállítását és megszilárdítását tartalmazó célkitűzést is. „Az új demokratikus Magyarország felépítése — olvashatjuk a Kőbányai Polgári Serfőző és Szt. István Tápszerművek Rt. ÜB-jének Munkafegyelem—Önfegyelem c. felhívásában — csak munkafegyelem alapján lehetséges. Megköve-

⁶⁴ SzOT L. 1945. 38/2. d.

⁶⁵ SzOT L. 1945. 38/1. d. (ÜB. Jkv. 1945. febr. 25.), Uo. (az ÜB Szakszervezeti Tanácshoz intézett beadványa 1945. ápr. 12.), SzOT L. 1948. 42. d. Vasas Szakszervezet egyes iratok (ÜB Jkv. 1945. febr. 20.), lásd még ÜB-köt. 22. 1.

⁶⁶ Vö. ÜB-köt. 26. 1.

⁶⁷ Az Ambrusvölgyi-bánya üzemi bizottsága ezzel kapcsolatban 1946. ápr. 17-i ülésén keserűen állapította meg: „A munkásság nehezen szokta meg, hogy saját maga által választott munkatársai örködnek a többtermelés ügye felett, ők állapítják meg a munkafegyelmet, normákat, a munkaidő helyes beosztását stb.” SzOT L. 1946. 8. d. Bányász Szaksz.

teljük ezután szigorúbban a munkafegyelmet. Nem tűrhetjük, hogy most, amikor az idők száguldó tempót diktálnak a termelés terén — mert a munka átmenetileg nehéz — a munkástársaink soraiban szabotálók is legyenek. *Harcunk csak úgy lehet eredményes felfelé a tőke, a kapitalizmus felé, ha lefelé a munkástársainknál a munkafegyelem alapján elért eredményekre hivatkozhatunk.*⁶⁸

Az Ajkacsingervölgyi-bánya üzemi bizottsága hasonló szellemben indokolta a munkafegyelem helyreállításának szükségességét: „Az igaz, hogy az elmúlt rendszernek a munkafegyelemre vonatkozó módszerei ma nem követhetők, azonban ma is elengedhetetlen a munkafegyelem, mert csak így lehetséges komoly termelési és munkaprogramot megvalósítani.”⁶⁹

Az üzemi bizottságoknak különösen nagy gondot okozott a munkából igazolatlanul távolmaradók nagy száma. Ezek ellen az ÜB-k szigorúan és a legkülönbözőbb szankciókat alkalmazva jártak el. A ládi fűrésztelep ÜB-je pl. 1945. január 2-án ezzel kapcsolatban leszögezte: „Az üzemi tanács elhatározza, hogy az utóbbi időben sajnálatos módon leromlott munkamorálon akként igyekszik segíteni, hogy a jogtalanul és indokolatlanul elmaradt munkásokat és tisztviselőket büntetéssel fogja sújtani, amelynek módozatait esetenként fogja elbírálni.”⁷⁰ Az Orion Rádiógyár ÜB-je 1945. január 26-án tartott alakuló ülésén a munkafegyelem helyreállítását és megszilárdítását az ÜB egyik legfontosabb feladataként jelölte meg.⁷¹ A Felten és Guillaume Kábelgyár Rt. üzemi bizottsága az igazgatósággal együtt 1945. február 20-án a helyreállítási munkák gyors és zavartalan biztosítása érdekében szigorú rendelkezést adott ki az igazolatlanul távolmaradók ellen, a meghatározott munkaidő becsületes betartása és kitöltése érdekében.⁷²

A bányamunkásság körében különösen nagy volt a munkából igazolatlanul hiányzók száma. Ez főleg abból következett, hogy egyrészt a nagymérvű élelemhiány miatt sok száz és ezer bányász élelem beszerzéssel — batyúzással — foglalatostkodott,⁷³ ill. másrészt a bányamunkások jelentős része a nyári hónapokban aratási munkát igyekezett vállalni, hogy évi élelmiszerszükségletének egy részét ily módon biztosítsa.⁷⁴ Az Ajkai köszénbánya Rt. 1945. június 19-én ezért jelentette kétségbeesetten az Iparügyi Minisztériumnak: „Attól kell tartani, hogy az aratási munkák megindítása alkalmával létszámunk rohamosan tovább fog apadni, úgy hogy jelenlegi 500 tonnás napi termelésünk 300, esetleg 200 tonnára fog csökkenni.”⁷⁵ Tatabányán is elsősorban az elégtelen élelmezés és a nagyszámú hiányzás miatt esett le a termelés az 1945 február—márciusi napi 700—750 vagonról 1945 júniusra 160—200 vagonra.⁷⁶

A fegyelemmel összefüggésben a másik nagy problémát az üzemi bizottságoknak az elszaporodott üzemi lopások leküzdése okozta. Ennek érdekében szervezték meg a gyári őrségeket, a portaszolgálatot, ill. a szigorú ellenőrzést

⁶⁸ PI Arch. 253/1—21. (Kiemelés tőlem — R. J.)

⁶⁹ OL. ÜB. Jkv-ek. 40. cs.

⁷⁰ Miskolci Ál. Miskolci NB 1945—1951. Közli: ÜB-köt. 165—167. 1.

⁷¹ PI Arch. 2/46—93.

⁷² Lásd OL Felten ÜB ir. sz. n. közli: ÜB-köt. 259—260. 1.

⁷³ Csak a salgótarjáni szénmedence bányászai közül 1945 augusztus, szeptember elején mintegy 350-en a falvakat járták élelemszerzés céljából. SzOT L. 1945. 2. d. KÜB Jkv. 1945. szept. 9.

⁷⁴ Ennek tudható be, hogy pl. a salgótarjáni szénmedencében a beteget jelentettek száma 1945. június—júliusban közel kétszerese volt a januárinak. Lásd uo.

⁷⁵ OL. Iparügyi Minisztérium 1945—B—58. 146. Közli: *Földi Tanács*: i. m. 228. 1.

⁷⁶ Szabad Nép, 1945. jún. 17.

— motozást — a kapunál.⁷⁷ Az ÜB-k mellett létesített fegyelmi bizottságok jegyzőkönyveiből kiderül, hogy a legtöbb fegyelmit igazolatlan hiányzások, ill. üzemi lopások miatt kellett lefolytatni. A fegyelmi büntetések változatosak voltak: a munkából való igazolatlan távolmaradás általában fizetés levonást, élelmiszer és ruházati cikkek juttatásából való rövidebb, hosszabb ideig történő kizárást, súlyos esetben elbocsátást vont maga után.⁷⁸ A tolvajlások ellen még szigorúbban jártak el: A Ganz Vagon-gyár ÜB-je a munkaerőhiányra való tekintettel 1945. július 14-én úgy határozott, hogy a tolvajlásan érteket nem büntethetik rögtön elbocsátással, helyette az értékek megfizetésére kell kötelezni, ill. nyilvánosan meg kell szégyeníteni őket.⁷⁹ A büntetésnek ez a formája azonban nem hozta meg a kívánt eredményt, ezért az ÜB augusztus 22-i ülésén új határozatot fogadott el, melynek értelmében azokat, akiket tolvajlásan értek, azonnali hatállyal elbocsátották, ill. a rendőrségnek átadták.⁸⁰ A Fémárugyár ÜB-jének fegyelmi bizottsága az egyik dolgozót — aki a gyárból 2 drb. 1/2 literes zománcozott bögrét akart ellopní, de rajtakapták — azzal büntette, hogy „egy héten keresztül napi 2 órát díjazás nélkül dolgozzon”. Az illető csak azért úszta meg az ügyet ilyen enyhe büntetéssel, mert családjá volt, és az üzemben eltöltött 12 év alatt ellene semmilyen kifogás nem merült fel.⁸¹ Annak ellenére, hogy az ÜB-k lépten-nyomon tapasztalták az erélyesség népszerűtlenségét, zömük nem riadt vissza a termelés, az ország újjáépítése érdekében azt következetesen alkalmazni. A munkafegyelem megszilárdításáért, a gyári lopások megszüntetéséért folytatott harcban számos ÜB vélekedett úgy, mint a Mátravidéki Szénbányák ÜB-je: „A szabadság nem azt jelenti, hogy mindent szabad, hanem azt is, hogy csendőr nélkül is rend legyen.”⁸²

A munkásosztály, elsősorban az MKP vezetésével, az üzemi bizottságok közvetlen irányításával a rendkívül súlyos helyzet ellenére biztosította, hogy az ipari termelés folyamatossága általában nem szakadt meg, ill. nagyon rövid idő alatt megteremtette a termelés feltételeit, beindította a termelést.⁸³ Az MKP Országos Értekezlete az üzemi bizottságok legnagyobb érdemként állapíthatta meg: „A szakszervezetek és az üzemi bizottságok, a munkásosztálynak új hatalmas vívmányai, az első hónapokban rohammunkával és az összes megmozdítható eszközök felhasználásával életet teremtettek ebben az országban, megindították az ipari termelést, megteremtették magának a munkának a feltételeit.”⁸⁴

A munkásosztály ezzel a történelmi jelentőségű tetteivel az egész ország előtt bizonyított: egyetlen olyan osztály, amely képes kivezetni az országot a hosszantartó világháború és a fasiszták okozta pusztulásból. A munkásosztály vezető szerepének minden kétséget kizáró jogosságáról Szekfű Gyula többek között ezeket írta: „Az első ínséges és inflációs esztendőben a két munkáspártnak volt köszönhető a fegyelem, melynek a munkások alávetették magukat és az ő megfeszített munkájuk a romok eltakarítására és a helyreállítás meg-

⁷⁷ Az Egyesült Izzó Rt. ÜB-je már 1945. febr. 13-i ülésén határozatot hozott a kapunál való szigorú ellenőrzés visszaállítására. SzOT L. 1945. 5. d. Vasas Szaksz. Egyesült Izzó Rt.

⁷⁸ Lásd SzOT L. 1945. 8. és 1946. 5. d. Mindkét dosszié kizárólag csak a fegyelmi bizottságok jegyzőkönyveit tartalmazza.

⁷⁹ Lásd SzOT L. 1945. 4. d. Vasas Szaksz. Ganzgyár.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ SzOT L. 1945. 8. d. A fegyelmi bizottság 1945. aug. 15-i Jkv-e.

⁸² SzOT L. 1946. 7. d. Bányász Szaksz. ÜB. jkv-ek. 1946. jan. 25.

⁸³ Vö. *Földi Tamás*: i. m. 205. l.

⁸⁴ Harc az újjáépítésért, az MKP Országos Értekezletének jegyzőkönyve. 92. l. (Eredeti kiemelés — R. J.)

kezdésére. Visszatekintve erre az időre lehetetlen el nem ismernünk, hogy amikor az értelmiség soraiban sokan kételkedtek, lehet-e még valaha is feltámasztani ezt az országot és sokan keresték a réseket, melyeken át a háború borzalmaiktól mentes, a kapitalista világ kényelmét biztosító országokba húzódnának, az ipari munkásság egészében érezte és bizonyította is, hogy »e kívül nincsen számodra hely«. Téli hidegben kezdett hozzá utak és hidak helyreállításához, a lerombolt gyári üzemek felépítéséhez, lerongyoltan, fagyoskodva és éhezve. . . *Egyedül az ipari munkásságnak köszönhető, hogy az új élet feltételei, a rendezett termelés és helyreállítás megindulhattak, s lassanként mindnyájan visszanyerhettük bizalmunkat és bátorságunkat a magyar élethez. A munkásság ezzel a magatartásával bebizonyította hazafiságát és jogot szerzett az új élet irányítására és hatékony ellenőrzésére.*⁸⁵

A munkásosztály és az üzemi bizottságok áldozatos munkáját, a helyreállítás és a termelés gyors megindításában betöltött vezető szerepét, az e téren szerzett érdemeit még a burzsoázia is kénytelen volt elismerni. A Ganz és Társa Villamossági Gép-, Vagon- és Hajógyár Rt. helyettes vezérigazgatója — Odescalchi Károly — 1945. augusztus 10-én erről így nyilatkozott: „Még tartott Budán az ostrom, midőn megjelentek felszabadult ipartelepünkön a mostani üzemi bizottságot alakító munkatársaink, valamint a vállalatunk azon főtisztviselői, akik Pesten tartózkodtak. *Óvék az érdem, hogy az elhagyott és a háború által erősen megtépázott gyártelepünket gondozásba vették, és az üzem megindításához minden nehézség dacára a szükséges intézkedéseket megtették.*

Ennek a munkának súlyát csak az tudja kellően értékelni, aki ezt vagy hasonlót közelről észlelt.

Ezzel a munkával az újonnan alakult üzemi bizottság igen nagy érdemeket szerzett. . .

Amidőn átjöttem a gyárba, meglepődtem, milyen frissességgel, buzgalommal és mélységes hittel állt neki az üzemi bizottság a feladatok megoldásához.⁸⁶

A GyOSz vezetői 1945. szeptember 10-én az Újjáépítési Miniszterhez intézett átiratukban hasonlóan nyilatkoztak: „Aki látta a magyarországi, nevezetesen a Nagy-Budapest területén levő gyárak állapotát közvetlenül a felszabadulás után, annak valóban elismeréssel — s talán esodálkozással is — kell tudomásul vennie, hogy az ipar aránylag igen rövid idő alatt kezdett magához térni, a termelés megindult, a foglalkoztatásban bizonyos javuló tendencia mutatkozott. Nagy érdeme ez az öntudatos munkásságnak. . .”⁸⁷

Természetes tehát, hogy amikor a népi demokratikus forradalom és átalakulás vezető pártja, az MKP értékelte az üzemi bizottságok szerepét, első-sorban a termelés megindítása érdekében kifejtett nagy jelentőségű tevékenységükre mutatott rá. Kádár János az üzemi bizottságok első kongresszusán az ÜB-k legnagyobb érdeként emelte ki az ország újjáépítésében betöltött szerepüket. Munkájukkal nagymértékben hozzájárultak, „hogy a munkásosztály ma Magyarországon nem az utolsók között van, hanem élen jár. . .”⁸⁸ A munkásosztály vezető erővé válásának egyik jelentős tényezője kétségtelen a romeltakarítás, a termelés haladéktalan megindítása stb. céljából létrejött üzemi bizottságok voltak.

⁸⁵ *Székfű Gyula*: Forradalom után. Bpest, Cserépfalvi Kiadó. 1947. 110—111. l. (Kiemelés tőlem — R. J.)

⁸⁶ OL Ganz Vezérig. ir. 31. cs. közli: ÜB-köt. 365—367. l. (Kiemelés tőlem — R. J.)

⁸⁷ KGI. GyOSz. 5. cs. Az újjáépítés adadályai c. dosszié. Közli: Rákosi Sándor Párttörténeti Közlemények, 1961. 3. sz. 164—178. l.

⁸⁸ Lásd Országos Üzemi bizottsági kongresszus. Bpest. 1945. 13. l.

Az üzemi bizottságok harca az öntevékenyen kialakított hatáskör megvédéséért, ill. fenntartásáért

Az ÜB-rendszer kialakulása okainak vizsgálatánál már jeleztük, hogy a dolgozók egy része úgy értékelte a felszabadulás nyomán kialakult helyzetet, hogy elérkezett a második Tanácsköztársaság megteremtésének ideje.⁸⁹ Ez az értékelés elkerülhetetlenül kihatott a népi szervek, így az üzemi bizottságok célkitűzéseire, programjaira. Az kétségtelen, hogy az üzemi bizottságok többsége nem lépett fel közvetlenül a tőkés magántulajdon ellen, márcsak azért sem, mert az MKP és a vezetése alatt álló Szakszervezeti Tanács már az ÜB-rendszer teljes kiépülése előtt következetesen hirdette a magántulajdon elismerésének szükségességét. Ebből azonban még nem következik az, hogy „az üzemi bizottságok feladatukat egységesen a tőkés termelés ellenőrzésében látták. A tőkés tulajdonjogát elismerték, a vállalatok szocializálását nem vetették fel.”⁹⁰

Már az eddig ismertetett dokumentumok is mutatják, hogy az ÜB-k korántsem voltak teljesen egységesek a tulajdonviszonyok értelmezésében. A legfontosabb feladatok — romeltakarítás, a termelés megindítása, a Vörös Hadseregnek termeléssel való segítése, a munkásság érdekeinek védelme — meghatározása vonatkozásában érvényesült az egyöntetűség, de már a feladatok megoldásának eszközei, módszerei tekintetében nem állítható ez. S ebben — különösen az ÜB-rendelet megjelenése előtti időszakban — a felszabadulással kialakult helyzet különböző értékelésén kívül nagy szerepe volt annak is, hogy a népi szervek öntevékenyen jelölték ki céljaikat és hatáskörüket.

Számos dokumentum tanúsítja, hogy az ÜB-k ellentmondásosan viszonyultak a magántulajdonhoz. Jelentős részük a hatáskör kialakításánál túlméltak a tőkés termelés és vezetés ellenőrzésén, tudtak és beleegyezésük nélkül semmi sem törtenhetett az üzemekben. Közülük sokan a vállalat teljes vezetésére tartottak igényt. A gyakorlati munka során, általában közvetve tagadták a magántulajdont, különböző indoklással, mint pl. a termelés megindítása, fenntartása és növelése érdekében, nem egy ÜB a vállalat azonnali államosítását, szövetkezeti tulajdonba vételét követelte.

⁸⁹ „A régi szervezett munkások még emlékeztek rá, hogy a gyárak vezetésére, a termelés megszervezésére 1919-ben üzemi tanácsokat alakítottak. Világos volt, hogy most is hasonlóan kell eljárniuk. Így alakultak meg, a dolgozók alulról jövő kezdeményezésére, a 6—9 tagból álló üzemi bizottságok.” A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetségének jelentése a XVII. küldöttközgyűlésnek. 1898—1948. 22. l. Bpest, a Szakszervezeti Tanács Kiadása. 1948. „Voltak eleinte olyanok, akik nem is üzemi bizottságokat, hanem üzemi tanácsokat gondoltak létrehozni. Azt hitték, hogy a Vörös Hadsereg bejövetelével Tanácsköztársaság lesz Magyarországon.” *Nemes Dező*: A szakszervezeti mozgalom. Bpest, Szikra. 1945. 27. l. „Még nem tudatosodott eléggé a tömegek között az illegális kommunista párt nemzeti egységfront politikája, viszont a 19-es proletárdiktatúra enléke még elevenen élt . . . Ezért sokan közülük azt gondolták. . . az első proletárdiktatúra megbukott, most jön a második«, s ennek szellemében hozták létre az első forradalmi szerveket is.” *Balázs Béla*: i. m. 34. l. stb.

⁹⁰ *Rácz Béla—Strassenreiter Erzsébet*: Az üzemi bizottságok harca a tőkés termelés és elosztás munkásellenőrzésének megvalósításáért és kiszűréséért (1944—1948). Párttörténeti Közlemények, 1965. 1. sz. 138. l. Az ÜB kötet bevezetőjében (24. l.) a szerzők megismétlik, hogy a munkásbizottságok a tőkés tulajdonjogát elismerték, de az ÜB-k hatáskörének öntevékeny kialakításánál ugyanott arról írják: „A munkásbizottságok gyakorlata mögött az az elvi meggondolás húzódott meg, hogy rövidesen úgyis sor kerül a tőke kisajátítására, s hogy ezt a párt csak *taktikai okokból* nem veti fel a felszabadulást követő hónapokban.” „A munkásság körében tőkeellenes hangulat uralkodott, s az üzemek *szocializálására*, de legalábbis a *tőkés vezetés hatáskörének határozott csökkentésére* irányuló intézkedések népszerűek voltak.”

A szegedi vállalatok üzemi tanácsai — amint erre fentebb már utaltunk — a hatáskör megállapításánál abból indultak ki, hogy „az üzemi tanács nem tulajdonosa, csak vezetője a vállalatnak, s mint ilyen felelősségteljesen vezeti és intézi a vállalat üzemi életének minden megnyilvánulását, *ide nem érve a vállalat tulajdonjogi viszonyát, mely fölött az állam, vagy a város illetékes szervének van joga dönteni*”.⁹¹ Hogy a szegedi üzemi tanácsok mennyire nemcsak a tőkés termelés ellenőrzésében látták feladatukat, azt bizonyítja a Kenderfonógyár üzemi tanácsának 1945 februárjában a visszatért tulajdonosokkal kötött s már idézett megállapodása, melyben az ŰT jogait rögzítették a gyár átadása utáni időszakra. A kérdés vizsgálata szempontjából különösen fontos a megállapodás 3., 6. és 7. pontja: „A termelés irányítása, megszervezése és vezetése az üzemi tanács joga. Éz határoz a gépek és szerszámok helyes felhasználása, a dolgozók beosztása, a termelési folyamat időbeli meghatározása, a termelés mennyisége és minősége kérdéseiben... A gyár igazgatósága biztosítja a gyár dolgozói részére felállítandó üzemi szociális intézmények... anyagi szükségleteit oly módon, hogy az üzem évi tiszta jövedelmének 20 százalékát az üzemi tanács kezeihez befizeti. A gyár igazgatósága oly módon kívánja biztosítani, hogy nem kíván kiszákmányoló üzempolitikát folytatni, hogy felajánlja az üzem dolgozóinak termelési járuléka címén az évi tiszta jövedelem 30, azaz harminc százalékát.”⁹²

Néhány ŰB még kategórikusabban fejezte ki üzemvezetési igényét, ill. az igény jogosságát. A Kábelgyár Rt. ŰB-je pl. hatásköre meghatározásánál nyomatékosan hangsúlyozta: „A gyárat az üzemi tanács fogja vezetni és viták ezentúl nem lehetnek, mert az üzemi tanács szava dönt... *A gyár azoké, akik benne becsületes és szorgalmas munkát végeznek.* Nincs különbség tisztviselő, igazgató és munkás között, minden ami a gyárban történik csak az üzemi tanács tudtával és beleegyezésével történjék.”⁹³ A Magyar Fogaskerékgyár üzemi bizottsága igazságtalannak tartotta a vállalat magántulajdonba való visszaadását: „A gazdasági élet vérkeringését az üzemi munkások indították el. Míg a háború hasznélvezői kényelmes óvóhelyeken, megfelelő tartalék élelmiszer birtokában jobb időket vártak.”⁹⁴ A Fém-tömegcikk-, Tubus- és Kupakgyár ŰB-je még

⁹¹ Lásd SzÁL. Szegedi polgármesteri iratok 335/1945. (Kiemelés tőlem — R. J.) — Fentebb jeleztük, hogy az üzemi munkásszervek elnevezése kezdetben igen eltérő volt. Az első hetekben a leggyakoribb elnevezés az üzemi tanács, üzemi munkásbizottság, üzemi bizottság volt. De neveztek e szerveket: termelési bizottságnak, üzemi intéző bizottságnak, üzemi tisztikarnak, üzemi választmányoknak, ötös, hetes bizottságnak, néhány helyen üzemi direktóriumnak is. (Lásd SzOT I. 1945. 1., 2., 5., 7. d., ŰB-köt. 8. jegyzet 11. l. stb.) *Ságvári Agnes*: Az üzemi bizottságok megalkulása 1945. Századok, 1962. 5—6. sz. 806. l. és *Sárközi Zoltán*: Az üzemi bizottságok szerepe az ipari termelés megindításában a felszabadulás után. Levéltári Közlemények, 1960. 94. l. azt állítják, hogy az elnevezésbeli különbségek a lényegét nem érintették, azonos tartalmat fejeztek ki. Az elnevezések sokasága valóban a mozgalom öntevékeny jellegéből következett, ez azonban nem jelenti azt, hogy a különböző elnevezés azonos tartalmat takart. Véleményünk szerint az elnevezések sokasága részben tükrözi azokat a különbségeket, amelyek e szervek létrehozásában, a felszabadulás nyomán kialakult helyzet megítélésében, az üzemi tanácsok, bizottságok feladatainak meghatározásában stb. adva voltak. Ezt ismerte fel az MKP, és ezért utasította el az üzemi tanács elnevezést. (Lásd erre pl. Mód Aladárnak a Szabadság 1945. febr. 21-i számában megjelent „Üzemi bizottság vagy üzemi tanács?” c. cikkét. A cikk helyteleníti az üzemi tanács elnevezést, mert azok 1919-ben a proletárdiktatúra szervei voltak. Az MKP ebben a cikkben a februári ŰB-rendeletre támaszkodva nyilvánosan elutasította az ŰB-k egy részéről megnyilvánuló idő előtti szocializálási törekvést.)

⁹² Pl. Arch. 2/16—93. Lásd még: ŰB-köt. 204—205. l.

⁹³ Lásd SzOT I. 1945. 38/3. d. Jkv-ek. 1945. márc. 2. (Kiemelés tőlem — R. J.)

⁹⁴ SzOT I. 1945. 38/4. d. ŰB iratok. A gyár ŰB-jének 1945. ápr. 11-i beadványa az MKP, SzDP, BNB és SzT vezetőségéhez.

1945 áprilisában is — az ÜB. február 15-én alakult meg — azt hirdette, hogy az üzem csak azokért lehet, akik azt megmentették és áldozatos munkával helyreállították. A termelés fokozása lehetséges, mert „most mindenki saját magának dolgozik és egyenlőség van értelmiség és munkás között”.⁹⁵

A gazdátlanul maradt nagyszámú vállalat dolgozói, üzemi bizottságai természetesnek tartották, hogy üzemeik az állam, ill. a dolgozók tulajdonába kerülnek. E felfogásuk különösen erőteljesen kifejeződött akkor, amikor az elmenekült tőkésék az országba visszatérve vállalataik vezetését az üzemi bizottságtól átvették, ill. igyekeztek átvenni. Ez nem ment simán, mivel a munkások jelentős része nem értett egyet azzal, hogy a tulajdonosok távollétében a dolgozók által megvédett és helyreállított üzemeket át kell adni a visszatért tőkésnek.

A Nógrád megyei főispán 1945. április 4-én kelt átiratában utasította Salgótarján polgármesterét, hogy szerezzen érvényt annak az iparügyi miniszteri rendeletnek — 50.703/1945. sz. —, melynek értelmében a visszatért tulajdonosnak 3 napon belül vissza kell adni vállalatát. Ebben az átiratban olvasható: „Az Iparügyi Miniszter tudomására jutott, hogy az elmenekült tulajdonosokat, miután visszatértek, a Nemzeti Bizottságok és az Üzemi Bizottságok megakadályozzák vállalatuk birtokbavételét.

A jelenlegi viszonyok és a termelés folytonossága feltétlen megköveteli, hogy a visszatért tulajdonosokat jogaikba visszaállítsassék.”⁹⁶

A Schmidt és Császár Gőzmalom üzemi bizottsága 1945. április 7-én kérelemmel fordult a Budapesti Nemzeti Bizottsághoz annak érdekében, hogy: „a régi igazgatóság kizárásával továbbra is hagyják meg vezetésünk és igazgatóságunk alatt (az üzemet), az esetben is, ha a Vörös Hadsereg átadná üzemünket a közellátásnak.

Indokaink felhozása után az üzemi bizottság és a munkásság kéri, hogy az üzemet vagy államosítsák vagy pedig az üzemi bizottság vezetése mellett a munkásság tulajdonát képezze, szövetkezeti alapon.”⁹⁷

A Pécsi Kokszművek Rt. dolgozói 1945. április 29-én az alábbi indoklással kérték a vállalat munkásszövetkezetté való átalakítását: „Az igazgatóság, azok a részvényesek, akik a munkásságot szégyenteljes uzsorás módon kihasználták, profitjukat az évig növelték, fasiszták voltak, az üzemet szétrombolni akarták, elhagyták és vele nem törődtek, nem jogosultak többé az üzemmel rendelkezni.

Az a munkásság azonban, amely az üzemet a szó legszorosabb értelmében megmentette a feldúlástól, majd munkájával a gépek elvitelétől, az a munkásság hivatott arra, hogy a vállalat ügyeibe belefolyjon, hogy a vállalat részesévé váljon.”⁹⁸

Még 1945 nyarán is jelentős volt, főleg a kis- és középzuzemi munkásság körében az elégedetlenség azért, mert az üzemeket vissza kellett adni. Ezt mutatja többek között az SzDP III. kerületi (Bp.) üzemszervező titkárnak, Bán Antal iparügyi miniszterhez küldött feljegyzése is: „Az elvtársaknak sok panasza összesítve arra irányul, hogy ők még az ostrom idején ágyúdőrgés közepette

⁹⁵ Lásd SzOT L. 1945. 38/3 d. Jkv-ek. Az ÜB beszámolója 1945. ápr. 22.

⁹⁶ Pest-Nógrád megyei AL. Salgótarján polgármesteri hivatal 2001—2500.

⁹⁷ Fővárosi Levéltár. Budapesti Nemzeti Bizottság Vegyes ir. II. Közli: ÜB-köt. 189—290. l.

⁹⁸ OL. Iparügyi Minisztérium 1945—B—53.502. Közli: *Földes Tamás*: i. m. 247. l. (Kiemelés tőlem. — R. J.) Több vállalat — pl. a Szalay István Rt., Kemény Antal Szerszám- és Szerszámgyépgyár Rt., Uhri Testvérek autókarosszéria üzem stb. — üzemi bizottsága a fentiekhez hasonló indoklással szövetkezetesítette, ill. kívánta szövetkezetesíteni vállalatát. Lásd SzOT L. 1945. 4. d. (1945. ápr. 27.) 38/1. d. ÜB-iratok (1945. máj. 2.), 1. d. Vass-Witteg levelek (1945. ápr. 18.). A szövetkezetesítési törekvésekre lásd még: ÜB-köt. 24—25. l.

odasiettek a gyárakba a romokat eltakarítani és üzembe helyezni. *Most meg jelentkeznek a gyárosok nem azért, hogy tőkájukkel a termelést előmozdítsák, hanem hogy újjáépítési és termelési kölcsönöket kapjanak, melynek egy jelentős része nem is az ipari termelést szolgálná, hanem tőzsdei spekulációra és egyéb sötét üzletek lebonyolítására lennének felhasználva...*⁹⁹

Az MKP — mint erre már más összefüggésben rámutattunk — ekkor még nem tűzte ki célul a tőke elleni frontális támadást, s ezért fellépett a munkásság tőke elleni támadásával szemben. Rákosi Mátyás a májusi pártértekezleten tartott beszámolójában szintén a munkások, üzemi bizottságok tőke elleni mozgalmáról szólt,¹⁰⁰ ami ellen a pártszervezeteknek harcolniuk kell, mert az e területen megnyilvánuló baloldali szektaszellem veszélyezteti az ország újjáépítését: „Hasonló bajokat tapasztalhatunk a baloldali szekta-szellem miatt nem egyszer a szakszervezetekben és az üzemi bizottságokban. Itt is gyakran olyan dolgokat csinálnak elvtársaink, amik lényegében oda fognak vezetni, hogy a felépítés, az újjáépítés üteme nem lesz olyan gyors, mint ahogy a nemzet érdeke megkívánná... A legtöbb üzem a felszabadulás után igazgató, sőt gyakran vezető mérnökök nélkül maradt. A munkások voltak azok, akik ezeket az üzemeket rendbehozták és megindították... *Heteken, sőt hónapokon keresztül nem láttak igazgatót és ez azt az érzést keltette fel bennünk, hogy lényegében egész jól el tudják ők vezetni a gyárakat kapitalisták nélkül is.*”¹⁰¹ Kossa István a pártértekezleten elmondott felszólalásában ugyancsak a munkásság, üzemi bizottságok tőkeellenes, szocializálási törekvéseiről szólt: „Nem értik meg és nem hiszik el (a szakszervezetekben és az üzemi bizottságokban dolgozó kommunisták — R. J.) —, hogy nincs napirenden a szocializálás. És ebből igen sok hiba fakad a szakszervezeti munkában.

Azok az elvtársak, akik az üzemi bizottságokban dolgoznak, akik ott döntő szerepet játszanak, nem érzik át a maga teljességében azt, hogy a magántulajdon elismerése a pártnak politikai vonala. Ők úgy értelmezik ezt a vonalat, hogy az csak átmeneti jellegű, úgy hogy szerintük nem érdemes az üzemeket visszaadni, vagy kiadni az üzemi bizottságok kezéből arra a rövid időre, amíg a Párt a magántulajdon alapján áll. Ebből keletkezik a sok visszás helyzet... Nem engedik be például a tulajdonost az üzem területére még akkor sem, ha a tulajdonos nem volt fasiszta. Abból indulnak ki: ha idáig tudtuk vezetni heteken, hónapokon keresztül az üzemet és saját erőnkéből állottunk helyre, ezután is el fogjuk tudni vezetni a tulajdonos nélkül.”¹⁰²

⁹⁹ PI Arch. 253/1—21. 1945. júl. 20. (Kiemelés tőlem — R. J.)

¹⁰⁰ Az a tény, hogy az MKP 1945 tavaszán, így a pártértekezleten is kénytelen volt a tömegek részéről idő előtt megnyilvánult tőke elleni támadással hadakozni, ellene fellépni, világosan mutatja, hogy a munkásság és az ÜB-k nem voltak egységesek a tőkés-tulajdon megítélésében. Az ÜB-k egy része, elsősorban az elhagyott üzemek esetében különböző megfontolásból kiindulva tagadta a tőkésék tulajdonjogát.

¹⁰¹ Lásd Hare az újjáépítésért. . . 27. l. (Kiemelés tőlem — R. J.) Az MKP-n belül és a szakszervezetek, üzemi bizottságok részéről megnyilvánult baloldaliságra, ill. a pártértekezleten történő értékelésre lásd még *Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945—1948.* 54—55. l.

¹⁰² Hare az újjáépítésért. . . 113—114, 117. l. Az 55 000-es üzemi bizottsági rendelethez írt előszóban Kossa István az ÜB-k egyik nagy hibájaként említette, „hogy sok üzemi bizottság abban a hűben, hogy a magántulajdon alapján álló rendszer ügyis csak átmeneti lesz és utána jön a szocializálás, egyáltalán nem engednek beleszólást a tulajdonosnak vagy megbízottjának az üzem ügyeibe. Szinte teljesen kisajátítják a munkásság részére az üzemet. Még azt sem veszik figyelembe, hogy fasiszta vállalatról van-e szó, vagy sem. Az üzemi bizottságok nem helyesen cselekszenek, ha kirekesztik az üzemből az olyan tulajdonost, aki munkájával, szakértelmével és tőkájével hajlandó résztvenni az újjáépítésben.” Az üzemi bizottságok új működési szabályzata. A Szakszervezeti Tanács Kiadása 1945. 5—6. l.

Úgy gondoljuk az elmondottak meggyőzően bizonyítják, hogy az ÜB-k korántsem voltak egységesek a tulajdon kérdésében. Az ÜB-k jelentős része kétségbevonta a tőkésék gyárakhoz való jogát, az első hetekben, hónapokban felléptek a magántulajdon ellen. A két munkáspártnak és a Szakszervezeti Tanácsnak jelentős erőfeszítésébe került a tőkeellenes idő előtti akciók le-szerelése. A magántulajdon elleni közvetlen harc csak akkor szorult háttérbe az ÜB-k tevékenységében, amikor tapasztalták, hogy az MKP nem pillanatnyi taktikai megfontolásból adta ki a tőkének az ország újjáépítésébe való bevonásának jelszavát. Amikor meggyőződtek arról, hogy a párt komolyan veszi a burzsoáziával való együttműködést. Ettől az időtől kezdve az üzemi bizottságok a vállalatok vezetésében való nagyobb beleszólásért, hatáskörüik növeléséért harcoltak.

Az ÜB-k gyakorlati munkájában ténylegesen érvényesült forradalmi radikalizmust, tőkeellenességet véleményünk szerint nem helyes egyoldalúan, csak negatívan értékelni. Az feltétlen igaz, hogy a magántulajdon ellen irányuló tömegakciók bizonyos fokig ellentétben álltak az MKP 1944—1945-ben követett politikai és gazdasági irányvonalával. Az a tény, hogy az ÜB-k hatáskörüik kialakításánál, gyakorlati munkájukban messze túlmentek a tőkés termelés és elosztás ellenőrzésén, ténylegesen hátráltathatta, akadályozhatta a tőke bevonását az ország újjáépítésébe. Ezért a pártnak fel kellett lépnie a magántulajdon ellen irányuló idő előtti támadással szemben. Hangsúlyoznunk kell azonban azt is, hogy a munkásosztálynak, az üzemi bizottságoknak ez a határozott tőkeellenessége, forradalmi radikalizmusa kedvező kiindulási alapot biztosított a reakciós erőkkel szembeni harcban. Mert az a tény, hogy az MKP harcolt a munkásság, szakszervezetek és üzemi bizottságok túlkapásai, baloldalisága ellen, hogy éppen a Kommunista Párt mérsékelte az ÜB-k radikalizmusát, forradalmiságát, igyekezett velük betartatni a burzsoázia által is tudomásulvett ÜB-rendeletet, ezt a burzsoázia is látta, nap mint nap tapasztalta, ez viszont „megnyugtatta” a burzsoáziát. Végeredményben, a párt politikai irányvonalának megfélemlően elősegítette a burzsoázia — elsősorban a kis- és középtőkésék — bizonyos fokú bevonását az ország újjáépítésébe. Az ÜB-k baloldaliságának, ill. radikalizmusának értékelésénél ezt sem lehet figyelmen kívül hagyni.

Az ÜB-rendeletek — különösen a második, 55 000-es rendelet — megjelenése után az üzemi bizottságok elsősorban az öntevékenyen kialakított hatáskör fenntartásáért, a gyárak vezetésében való nagyobb részvételért harcoltak. A korábban kialakított hatáskört szabályozó és csökkentő ÜB-rendeletekkel elégedetlenek voltak, s az ÜB-k többsége a gyakorlati munka során nem tartotta azokat be. Ezért a tőkésék, igazgatóságok és az üzemi bizottságok között állandó súrlódások, viták voltak. Az előbbieik — törekedtek, hogy az ÜB-k tevékenységét a rendeletekben foglalt jogok, hatáskör keretei közé szorítsák, az utóbbiak pedig a vállalatok vezetésében való nagyobb részvételért küzdöttek. Ez volt az alapja a hatásköri túllépéseknek, melyek élesen és tömegesen a rendeletek megjelenése után kerültek felszínre.

Az ÜB-k a 2. rendelet megjelenése után is igényt tartottak a személyzeti ügyek operatív intézésére, a vállalatok vagyonával való gazdálkodásra, az összes levelezés ellenőrzésére stb. A Magyar Felvonó- és Gépgyár Rt. igazgatósága panasszal fordult a Szakszervezeti Tanácshoz, mert az ÜB a rendelettel ellentétben felmondásokat eszközölt, az igazgatóság részére érkező posta felbontásához ragaszkodott, sőt utasította a postást, hogy a postát csak az ÜB-nek ad-

hatja át.¹⁰³ A tatabányai ÜB közölte az igazgatósággal: „A bányatelep nyugalma és biztonsága, továbbá a termelés zavartalan folytatása érdekében nem tartják megengedhetőnek, hogy az elmenekült alkalmazottak most visszatérve minden következmény nélkül állíttassanak ismét munkába. Ezt még akkor sem találjuk megengedhetőnek, ha őket az itt működő Igazoló Bizottság egyébként fenntartás nélkül igazolta.”¹⁰⁴ Az Iparügyi Minisztérium 1945. június 8-án utasította a Várpalotai Szénbánya üzemi bizottságát, hogy tartsa magát az ÜB rendelethez: „A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt-nek közvetlenül hozzám tett jelentése szerint az üzemi bizottság saját hatáskörében, a vállalat meghallgatása nélkül, elmozdította a várpalotai szénbányászat bányaigazgatóját, s helyette új bányaigazgatót nevezett ki.

Figyelmeztetem, hogy ilyen eljárása törvénytelen, mert az üzemi bizottságnak az 1945. évi 55 000/1945. Ip. M. számú rendelet szerint csak ellenőrzési joga van.”¹⁰⁵ A Salgótarjáni Acélgyár igazgatója 1945. november 21-én az Országos Üzemi Döntőbizottsághoz fordult, és 11 pontban sorolta fel azokat az eseteket, amelyekben az ÜB hatáskörét túllépte: az ÜB megakadályozza, ill. késlelteti az új műszaki és adminisztratív leigazolt munkaerők felvételét, az ÜB akarja eldönteni, hogy a műszaki és irodai feladatok elvégzésére ki és mennyiben alkalmas, ill. szükséges, leváltásokat eszközölnék, szolgálati lakások felett önhatálmúlág rendelkeznek, az illetmények folyósítását megakadályozzák stb.¹⁰⁶

Rendkívül tanulságos és egyben jól mutatja az ÜB-k ragaszkodását a rendeletek előtt kialakított hatáskörhöz a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű vezérigazgatójának a Borsodnádasdi Lemezgyár vezetőségéhez 1945. június 28-án küldött levele: „Az a körülmény, hogy az üzemi bizottság sok kérdésben intézkedési jogot is vindikál magának, nem menti fel címet attól a köteleességétől, hogy a munkaadói érdekek védelmében olyan határozottsággal járjon el, mint amilyen eréllyel az üzemi bizottság képviseli a munkavállalói érdekeket.

Nyomatékosan hívjuk fel arra, hogy kihasználva az új üzemi bizottsági rendelet világos és félre nem érthető intézkedéseit, gondoskodjon arról, hogy a bizottság működése mindenkor szigorúan a rendeletszabta mederben folyjon.

Elismerjük, hogy a januári zűrzavaros napokban nem volt mód a lakáskiutalások terén elkövetett túlkapásokat megakadályozni. Ebből azonban nem következik, hogy az akkor elkövetett jogtalanságra ma már mint jogra lehet hivatkozni. . . *Nem szabad Címnek szem elől tévesztenie azt, hogy a mai kormányzati rendszer is szigorúan a magántulajdon elvén épül fel.*”¹⁰⁷

Az Ózdi Vasolvasztó igazgatósága 1945. november 16-án feljelentette az ÜB-t a Szakszervezeti Tanácsnál, mert: „megjelent alulírottnál Medve Kálmán olvasztár ÜB tag azzal a bejelentéssel, hogy az ÜB folyó hó 11-én akként határozott, hogy az igazgatói irodákba ellenőrként egy-egy ÜB tagot helyez be ottani állandó tartózkodásra, s e célra ő jelöltetett ki a kohóigazgatósági irodába”. Ez ellen a vezetőség tiltakozott, mert az ÜB szabályzatban ilyesmiről szó sincs.¹⁰⁸ Az iparügyi miniszter, ill. Minisztérium szintén több esetben felszólította a Szak-

¹⁰³ Lásd SzOT L. 1945. 38/1. d. ÜB-iratok 1945. szept. 18.

¹⁰⁴ Uo. 1945. okt. 25.

¹⁰⁵ OL. Budapesti Bányakapitányság ir. 1945—205. Közli: ÜB-köt. 324—325. l.

¹⁰⁶ Lásd OL. RSV 11/1945—46. 16—18. Vezérig. lev.

¹⁰⁷ OL. RSV 11/1945—46. 7—8. A vezérigazgató 1945. júl. 24-én felszólította a gyár ÜB-jét a rendelet betartására és többek között hangsúlyozta: „Joga és jogköre van az üzemi bizottságnak, de joga és jogköre ugyanúgy van a munkaadónak is.” (Uo.)

¹⁰⁸ Lásd OL. RSV 11/1945—46. 5. Vezérig. lev., SzOT L. 1945. 1. d. Vas—Witteg levelek.

szervezeti Tanácsot, hogy az üzemi bizottságokkal tartassa be az ÜB rendeletet. „Magáninformációk alapján — olvashatjuk az egyik ilyen felszólításban — arról értesülök, hogy a MÁVAG ÜB-je bizonyos kérdésekben túllépi hatáskörét és olyan — hatósági jogkörbe vágó — intézkedéseket is foganatosít, amelyek nem egyeztethetők össze az ÜB feladatkörével.”¹⁰⁹

A Szakszervezeti Tanács az MKP politikai irányvonalának megfelelően egyrészt arra törekedett, hogy az ÜB-k ne rekesszék ki a tőkéseket a vállalatok vezetéséből, nap mint nap ne vitassák, ne vonják kétségbe a tulajdonosok üzemi vezetéséhez való jogát, hatásköri túllépésekkel ne veszélyeztessék a tőke újjáépítésbe való bevonását, másrészt minden ÜB éljen a rendelet biztosította lehetőségekkel.¹¹⁰ Az SzT a hatáskörüket túllépő ÜB-eket a rendeletben biztosított ellenőrzési jogkör következetes kiaknázására szólította fel. A hatásköri túllépéseket elítélte: „Nincs joga az ÜB-nek — írta felszólításában az SzT főtítkára — azt követelni egyetlen vállalatnál sem, hogy a vállalat igazgatósága a szokásos üzletmenethez tartozó üzletkötéseket és pénztári kiutalásokat az ÜB-nek végrehajtás előtt bemutassa. . . Önöknek, mint üzemi bizottságnak joguk van negyedévenként könyvszakértők útján a vállalat egész üzletmenetét ellenőriztetni.

Az Önök egész eljárása (a rendeletben biztosított hatáskör túllépése — R. J.) sérti a két munkáspárt és a Szakszervezeti Tanács álláspontját, amely feltétlenül a magántulajdon elvén áll.”¹¹¹

A Szakszervezeti Tanács jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy helyes mederbe terelje az ÜB-k tevékenységét. Munkájuk egységes elvek alapján történő irányítása, hatékony segítése céljából 1945 június elején az SzT Üzemi Bizottsági Titkárságot létesített. Az ÜB-k munkájának rendszeres, közvetlen és szakszerű irányítására többek között szükség volt azért is, mert számos ÜB, abból eredően, hogy elégedetlen volt a Szakszervezeti Tanács irányításával — mint fentebb láttuk, inkább azzal a politikával, amelyet képviselt —, az ÜB-k irányítására önálló szervezetet kívántak létrehozni. Jól mutatja ezt a törekvést a Lugossy Testvérek Krolupper Művei ÜB elnökének 1945. május 24-én az MKP-hoz és az SzT-hez benyújtott javaslata az Üzemi Bizottságok Országos Szövetsége létrehozására.¹¹² Az ÜBOSz megalakítását egyrészt az ÜB-k szerepének növelése, másrészt a reakció elleni eredményesebb harc érdekében tartotta fontosnak a javaslattevő. Hatáskörét a GyOSz fölé kell emelni, termelésben, tervezésben, anyagelosztásban irányító szerv kell, hogy legyen, továbbá: „a szövetségnek alaptétele legyen a vállalatvezetésnek az üzemi bizottságok részéről való fokozatos, később teljes átvétele, annál is inkább, mert a régi vállalatvezetők, tulajdonosok, a GyOSz elnevezésű támaszpontjukról kiindulva, máris megragadnak minden alkalmat arra, hogy a nekik ismert okoknál fogva nem szimpatikus üzemi bizottságok működését, hatáskörét korlátozzák. . .”

Hasonló céllal hívta össze a Szakszervezeti Tanács 1945. július 12—13-ra az üzemi bizottságok első országos konferenciáját. Az ÜB-k működésének koor-

¹⁰⁹ SzOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. Vegyes.

¹¹⁰ Lásd erre *Kossa István*: A kommunisták feladatai a szakszervezetekben. Harc az újjáépítésért. . . 111—119. l., *Kádár János*: A szakszervezetek és az üzemi bizottságok az újjáépítés szolgálatában. MKP-kiadás 1945. Kézirat gyanánt. 10. l., *Nemes Dezső*: i. m. 28. l. Szabad Nép, 1945. júl. 15. (munkás és tőkés az üzemben) stb.

¹¹¹ SzOT L. 1945. 38/1. d. ÜB. iratok.

¹¹² Lásd SzOT L. 1945. 38/1. d. ÜB-iratok., *Vö. Rácz Béla—Strassenreiter Erzsébet*: i. m. 223. l. A szerzők az ÜB-k első országos konferenciáján elhangzott olyan javaslatot ismertettek, amely Országos Üzemi Bizottsági Tanács létrehozására irányult.

dinálására, az egységes elvek alapján történő együttműködésre való törekvés adva volt az ÜB-k és a szakszervezet részéről egyaránt. Mint azt már más összefüggésben jeleztük, az azonos profilú vállalatok, egy-egy szakma, ill. kerület, város üzemi bizottságai többé-kevésbé rendszeresen a munkáspártok és a szakszervezet irányításával kicserelték tapasztalataikat, meghatározták legfontosabb tennivalóikat. Az ÜB-konferencia összehívását is az ÜB-k és az SzT kezdeményezte. Már március elején felvetődött a konferencia összehívásának gondolata, elsősorban az ÜB-rendelet, ill. a kiegészítő javaslatok megvitatása végett. Végül is az SzT 1945. április 6-i választmányi ülésén határozták el a 2 napos konferencia összehívását, melyen minden ÜB 1—2 taggal képviselteti magát.¹¹³ 1945. május 6-án Drahos Lajos vezetésével előkészítő bizottság alakult, és a bizottság első megbeszélésén úgy határoztak, hogy a konferencia küldöttjeinek megválasztását össze kell kapcsolni az ÜB-k megtisztításával.¹¹⁴

Az országos tanácskozás összehívását sürgette a június 5-én napvilágot látott 55 000-es rendelettel szemben megnyilvánult nagyarányú elégedetlenség, ill. az ÜB-k gyakori hatásköri túllépése. A konferenciát megnyitó Kisházi Ödön a tanácskozás célját az új üzemi alkotmány (ÜB-rendelet) megvitatásában, a félreértések tisztázásában jelölte meg.¹¹⁵ Kossa István viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy minden ÜB-nek élni kell a rendelet biztosította jogokkal, lehetőségekkel, de nem szabad túllépni azokat a határokat, amelyeket a rendelet kijelölt, mert az zavarja a termelést, nyugtalanságot kelt, a tőke visszahúzódik, ez pedig nem érdeke az országnak.¹¹⁶

A konferencia központi feladatává tehát a munkáspártok és a Szakszervezeti Tanács az új ÜB-rendelet elfogadtatását, az abban biztosított lehetőségek maximális kihasználását tették. Ezt szolgálták Antos István, Filipp Miklós, Kiss Imre, Szücs József vitaindító előadásai.¹¹⁷ Előadásában Antos István a vállalatvezetés ellenőrzésében mutatkozó hibákra, a tőkéséssel való együttműködés szükségességére, az ellenőrzés növelésének jelentőségére, az ehhez szükséges szakismeretek megszerzésének fontosságára mutatott rá. „Az üzemi bizottságoknak a vezetéssel kapcsolatos teendői túlnyomórészt ellenőrzési és csak kisrészben aktív ténykedések. Nem az a cél, hogy az üzemi bizottság cselekedjék a vállalatvezető, az igazgató helyett, hanem ellenőrizze a munkásság és ezzel az összes dolgozó érdekében a vállalat menetét.”¹¹⁸

A konferencia nem váltotta be sem az ÜB-k, sem az SzT reményeit. Az ÜB-k azt várták a tanácskozástól, hogy az majd egységesen állást foglal a rendelet ellen, a hatáskör bővítése mellett, a munkáspártok és a Szakszervezeti Tanács elismeri követelésük jogosságát. Ezt tükrözte a konferencia lefolyása, melyről

¹¹³ SzOT L. 1945. 38/2. d. ÜB.-kongresszus. Vö. még: ÜB-köt. 92. jegyzet 50. l.

¹¹⁴ SzOT L. 1945. 1. d. Vasas Szaksz. (vegyes). A megbeszélésen részt vettek: WM, MÁVAG, Ganz-gyárak, Ilazai Fésűsfonó, Ilangya Központ, Magyar Fémlemezipar Rt., Magyar Államvasutak, Mezőkémia, Hoffherr—Schrantz, Magyar Acélárúgyár Rt, Elektromos Művek, Magyar Fogaskerékgyár KFT, Sarkadi Cukorgyár, Vasmunkás Szövetség és a Demokratikus Nők Szövetségének képviselői.

¹¹⁵ Országos üzemi bizottsági kongresszus. . . 3. l.

¹¹⁶ Uo. 5. l.

¹¹⁷ Antos István az ÜB-k vállalatok irányításában és ellenőrzésében betöltendő szerepéről. Filipp Miklós az ÜB-k technikai képzéséről, intelligenciájáról, Kiss Imre az ÜB-k üzleti könyvekbe való betekintési jogáról, Szücs József pedig az ÜB-k feladatairól tartott előadást. Lásd Országos üzemi bizottsági kongresszus. . . , SzOT L. 1945. 38/2. d. ÜB kongresszus (jelentés a kongresszusról).

¹¹⁸ Országos üzemi bizottsági kongresszus. . . 20. l.

az SzT üzemi bizottsági titkára többek között ezeket írta: „A küldöttek nagy része nem ért egyet a demokratikus politikával és érdemeikre való hivatkozással, az üzemi bizottságok korlátlan hatalmat szeretnének gyakorolni. Az új szabályzatot túlságosan megalkuvónak találták... a küldöttek egy része szerint a profitot a munkásoknak kell visszajuttatni. Általában erős baloldali irányzat uralkodott a kongresszus mindkét napján.”¹¹⁹ Az Iparügyi Minisztérium képviselőjének jelentésében olvasható: „Amennyire tartalmasak, magasszínvonalúak voltak a két nap előadásai, annyira csekélyértékűek és a hallgatóságra fásaszatók voltak a küldöttek köréből felszólalók beszédei... A felszólalások azt az érzést keltették bennünk, hogy sajnos még igen nagy számmal vannak üzemi bizottságok, melyek szülőkörűek, túlzásokra ragadtatják magukat... Az egyik küldött az ÜB-re vonatkozó rendeletet a dolgozókra egyenesen károsnak tartotta, helytelenítette, hogy a rendeletet kiadták az üzemi bizottságok meghallgatása nélkül és csodálkozott, hogy a Szakszervezeti Tanács nem képviseli jobban a munkásérdekeket.”¹²⁰ A Szabad Nép a konferencia tapasztalatait összegező cikkében szintén az ÜB-k elégedetlenségéről s annak forrásáról írt: az ÜB-k többsége az új rendeletben hatáskörük korlátozását, a tőkés teljes rendelkezési szabadságát, a forradalmi erők visszavonulását látják. Nincsenek tisztában az ország demokratikus újjáépítésének követelményeivel, azzal, hogy az újjáépítéshez tőke is kell. A felszólalók ezért nem a lényegi kérdésekkel — termelés, ellenőrzés, racionalizálás, munkaverseny, munkafegyelem, együttműködés — foglalkoztak, hanem azzal, hogy miért van nagy joga a munkásságnak az üzemek vezetéséhez. „Az üzemi bizottságoknak nem az a feladatuk, hogy osztozkodjanak a tőkével, hanem azt ellenőrizniük kell, hogy az üzemet az újjáépítés szempontjából hasznosan, kapitalista szempontból is jól, fejlődőképesen vezessék. Az ÜB-rendelet nem szentírás. Ahogyan az első ügy a 2. rendeleten is lehet, sőt a gyakorlatnak megfelelően kell is változtatni. De csak a demokratikus felépítésnek megfelelően.”¹²¹

Az országos tanácskozás lényeges tapasztalata volt, hogy a Szakszervezeti Tanácsnak, az Iparügyi Minisztériumnak nagyobb erőfeszítéseket kell tenni az ÜB-k és tagjaik képzése érdekében. „A hallottak és a tapasztalatok után — olvasható az Iparügyi Miniszternek küldött jelentésben — az a véleményünk, hogy az üzemi bizottságok megfelelő oktatására van szükség.”¹²² Az MKP, SzDP és az SzT már korábban is rendeztek esetenként továbbképző előadásokat, tanfolyamokat. Mindkét párt rendszeresen összehívta a nagyobb üzemek párttitkárait, ÜB-elnökeit, s e megbeszéléseken nemcsak az együttműködés kérdéseit tárgyalták meg, hanem az ellenőrzéssel, üzemvezetéssel összefüggő feladatokat is. Az SzDP üzempolitikai osztálya 1945 április elejétől minden szerdán tájékoztatókat, előadásokat tartott az ÜB-elnökök, -tagok részére.¹²³ Az MKP pártnapok keretében is többször napirendre tűzte az ÜB-k kérdését, így pl. 1945. június 26-án „Az üzemi bizottság szerepe a demokratikus Magyarországon” témát tárgyalták meg neves szakemberek bevonásával.¹²⁴

A Szakszervezeti Tanács, ill. az illetékes szakmai szakszervezetek több előadásból álló tanfolyamokat indítottak, melyeken elsősorban az ÜB-k ellenőrző

¹¹⁹ PI Arch. 2/16—92. A jelentést az ÜB-köt. is közli 350—351. l.

¹²⁰ Lásd SzOT L. 1945. 38/2. d. I. p. M. III/1. osztály 1227/„M” — 1945. sz. jelentés.

¹²¹ Szabad Nép, 1945. júl. 15. (Kiemelés tőlem — R. J.)

¹²² SzOT L. 1945. 38/2. d. idézett jelentés.

¹²³ Népszava, 1945. ápr. 19., Gallai Lajos idézett visszaemlékezése.

¹²⁴ Lásd Szabad Nép, 1945. jún. 24.

szerepével kapcsolatos feladatokat, tudnivalókat tárgyalták meg. Így pl. a Vasas Szakszervezet 1945. július 4., 6. és 19-én három előadásból álló tanfolyamot tartott: 1. Az üzemi bizottságok jogi kérdései, 2. üzemi bizottságok és a társadalombiztosítás, 3. szabadelmek és azok jogi védelme.¹²⁵ Az 1945. június 1-én újra megindított Szakszervezeti Közlöny szintén jelentős segítséget nyújtott az ŰB-k továbbképzéséhez.

Az első országos ŰB-konferencia az üzemi bizottságok szervezettebb továbbképzésére hívta fel az illetékesek figyelmét. Ennek érdekében a Szakszervezeti Tanács egyrészt Munkásoktatási Bizottságot létesített, másrészt javasolta az Iparügyi Minisztériumnak könyvelési és üzemszervezési ŰB-tanfolyamok indítását, ill. finanszírozását. Bán Antal iparügyi miniszter a Ruggyantagárban tartott értekezleten bejelentette, hogy a Minisztérium és a Szakszervezeti Tanács az egész országban továbbképző tanfolyamokat szerveznek az üzemi bizottságok részére. Helyesen hangsúlyozta: „Most az erős szakszervezet és az üzemi bizottság olyan hatalmi szervezet a munkásság kezében, amely, ha az üzemi bizottságok tagjai részéről kellő szakértelemmel is párosul, *feltétlenül biztosítja a munkásság vezető szerepét a gazdasági életben és a termelésben.* Hogy az üzemi bizottságot a tőkés ne mosolyoghassa le, meg kell tanítanunk őket a gyár vezetésére.”¹²⁶

Természetesen az ŰB-elnökök és -tagok továbbképzése önmagában nem oldhatta meg az ŰB-k munkájában jelentkező hiányosságokat. Feltétlen fokozni kellett az üzemi bizottságok munkájának ellenőrzését és segítségét, egyrészt felülről — munkáspártók, szakszervezet —, másrészt alulról, a munkásság részéről. Ennek a feltételei adva voltak, annál is inkább, mert 1945 nyarára az üzemi pártszervezetek az egész országban kiépültek.

Я. ПАЦ

ФАБРИЧНО-ЗАВОДСКИЕ КОМИТЕТЫ ЗА ПУСК ПРОИЗВОДСТВА И ЗА СОХРАНЕНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ, ЗАВОЕВАННОЙ КОМИТЕТАМИ САМОЧИННО

Резюме

Статья является частью обширной монографии автора, охватывающей вопросы фабрично-заводских комитетов, созданных в 1944—1945 гг. Фабрично-заводские комитеты были созданы на предприятиях территорий, освобожденных Советской Армией сразу же после освобождения. Их создание принадлежит самоактивности рабочих, об их создании не говорилось ни в программах заявлений рабочих партий, ни в иных воззваниях. Однако разрушения, сочиненные фашистами, масштабы военных ущербов в сочетании с желанием создания нового общественного порядка со стороны старых организованных сознательных рабочих, выдвинули необходимость создания органов рабочей контроли на заводах, органов рабочей демократии.

Первой и центральной задачей созданных фабрично-заводских комитетов был пуск производства, восстановление заводов, фабрик. Эта задача комитетами была осознана и разрешалась она с помощью значительных масс рабочих. Участие в работе, направленной на восстановление причем на ведущем месте, само указывало на претензию рабочего класса строить новый общественный порядок.

Работа фабрично-заводских комитетов в январе 1945 года была регулирована временно со стороны центральной власти. В феврале появился окончательный указ правительства. Данный указ, в соответствии с общей политикой рабочих партий, определил главную задачу фабрично-заводских комитетов в контроли производства и руководства предприятиями и в оказании им помощи, в то же время он признавал частную

¹²⁵ SzOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. (vegyes).

¹²⁶ Lásd Szabad Nép, 1945. júl. 21., SzOT L. 1945. 2. d. Kossa-levelezés.

собственность капиталистов. Фабрично-заводские комитеты долгое время не согласились с таким определением их компетенции; в этих рабочих органах жили очень сильные антикапиталистические устремления и выражали в самых различных формах желание рабочих, направленное на экспроприацию капиталистов, на принятие в государственную или кооперативную собственность перприятий. Данное требование рабочих, не совпадавшее с политической линией коммунистической и социалдемократической партий, нельзя однако считать негативным проявлением, в нем нашло выражение стремление рабочего класса к социализму и к развитию рабочей демократии на фабриках и заводах.

J. RÁCZ

LES COMITÉS D'ENTREPRISE POUR LA REPRISSE DE LA PRODUCTION ET LE MAINTIEN DES ATTRIBUTIONS SPONTANÉMENT ENDOSSÉES

Résumé

Cette étude fait partie d'une monographie de l'auteur sur les comités d'entreprise formés en 1944—1945. Ces comités avaient commencé à fonctionner dans les entreprises, sur les territoires libérés par l'armée soviétique, immédiatement après la cessation des combats. Leur naissance était due à l'initiative des ouvriers, leur création ne figurant, à l'origine, ni dans les programmes des partis ouvriers, ni dans d'autres appels. Mais les destructions causées par les fascistes, les énormes dégâts des hostilités, ainsi que l'aspiration des anciens ouvriers syndiqués à une nouvelle structure sociale suggèrent la nécessité immédiate des organes du contrôle ouvrier et de la démocratie ouvrière dans les entreprises.

La tâche majeure et centrale des comités d'entreprise fut, dès les premiers instants de leur formation, de lancer à nouveau la production, de commencer la reconstruction des ateliers. Cette prise de conscience des comités d'entreprise bénéficia du soutien des larges masses ouvrières. La participation aux tout premiers rangs de la reconstruction du pays était déjà, à elle seule, une expression de l'aspiration de la classe ouvrière à un nouvel aménagement social.

En janvier 1945, les activités des comités d'entreprise furent temporairement réglementées du sommet. Le décret gouvernemental définitif parut en février. Conformément à la politique générale des partis ouvriers, ce décret délimitait la tâche principale des comités d'entreprise dans le contrôle et le soutien de la production et de la gestion; il reconnaissait le droit de propriété des capitalistes. Pendant un certain temps, les comités d'entreprise ne voulurent pas souscrire à une telle limitation de leurs prérogatives; ils exprimèrent, sous les formes les plus variées, l'exigence des ouvriers: l'expropriation des capitalistes, la prise en propriété étatique ou coopérative des usines. Bien que cette revendication ne concordât point avec la ligne politique des partis communiste et social-démocrate, nous ne pouvons la considérer comme unilatéralement négative, puisqu'elle était la manifestation du désir des ouvriers d'instaurer le socialisme et de développer la démocratie des travailleurs dans les entreprises.